

TEMA VAKFI EKOSİYASET BİLDİRGESİ

TEMA VAKFI EKOSİYASET BİLDİRGESİ

Mayıs 2015, İstanbul

**TEMA VAKFI EKOSİYASET
2015 BİLDİRGESİ**
Mayıs 2015, İstanbul

BASKI:

ATÖLYE OMSAN MATBAA SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
Orhan Veli Kanık Cad. Can Sokak No: 6/1
Kavacık-Beykoz-İstanbul
Tel : 0216 693 15 14
Sertifika No: 30458

Bu kitabın bütün yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla
yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin,
gerek görsel malzeme hiçbir yolla yayıncıdan
izin alınmadan çoğaltılamaz, yayımlanamaz
ve dağıtılamaz.

**TEMA Türkiye Erozyonla Mücadele,
Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı**

Çayır Çimen Sok. Emlak Kredi
Blokları A-2 D:8 34330 Levent, İSTANBUL
T: 212 283 7816 (pbx) | F: 212 281 1132
tema.org.tr | tema@tema.org.tr

4

1. GİRİŞ VE İLKELER

5

2. YÖNETİCİ ÖZETİ

10

3. TOPRAK

3.1. ORMAN

3.1.1. 2/B ALANLARI

12

3.1.2. 17. MADDE İZİNLERİ

13

3.1.3. ORMAN KÖYLERİ

14

3.2. DOĞA KORUMA
ALANLARI

16 3.3. TARIM ARAZİLERİ
3.3.1. 5403 SAYILI TOPRAK
KORUMA VE ARAZİ
KULLANIMI KANUNU

27 4. SU

18 3.3.2. TARIMSAL ÜRETİM

34 5. İKLİM
DEĞİŞİKLİĞİ

19 3.3.3. AİLE ÇİFTÇİLİĞİ

41 6. ENERJİ

20 3.4. MERALAR

47 7. MADENCİLİK

22 3.5. EROZYON

52 8. SONUÇ

23 3.6. ARAZİ KULLANIM
POLİTİKALARI

54 9. DİPNOTLAR

1. GİRİŞ VE İLKELER

İnsanın yaşamı ve yaşam kalitesi doğrudan doğal varlıkların sunduğu ekosistem hizmetlerine bağlıdır. Tüm canlı ve cansız varlıkların oluşturduğu ekosistemin ve en temel bileşenleri olan havanın, toprağın, suyun ve biyolojik çeşitliliğin korunması sürdürülebilir yaşamın ön koşuludur. Bu nedenle siyasi partilerin, özüne sadece insanı koyan kalkınma ve büyüme odaklı politikalar yerine, ekosistemdeki tüm canlı ve cansız varlıkları bütüncül bir şekilde ele alan, ekosistem hakkını gözetken ve sadece bugünün değil gelecek nesillerin haklarını da tanıyan “Çevre Yönetimi ve Doğal Varlıkların Korunması” stratejileri ve politikaları oluşturmaları gereklidir. Bu strateji ve politikaların temel amacı doğanın ve çevrenin korunması, öncelikli odağı ise **sürdürülebilir yaşam** olmalıdır.

Doğayı oluşturan ekosistemler havadan, suya, gıdadan hammaddeye, sağlıktan iklimi düzenlemeye kadar çok sayıda hizmetler üretmektedir. Bu bağlamda doğanın insanlara sunduğu en büyük hizmet yaşamdır. Ekosistemin bu hizmetleri kesintisiz üretmesi ekosistemdeki dinamik dengelere bağlıdır. Dengelerin bozulmasıyla bu hizmetlerin üretiminde yaşanan arızalar sadece ekosistemin ana bileşeni olan tüm diğer canlıları değil, en başta insanın yaşamını doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle ekosistem hizmetlerinin devamlılığı, yaşamın devamlılığıdır. Yaşamın devamlılığı, diğer bir ifade ile sürdürülebilir yaşam ise insanın doğanın hâkimi değil, bir parçası olduğunu kabul etmesi ile mümkün olacaktır.

Çocuklarımızın ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama imkânını tehlikeye sokmadan kendi ihtiyaçlarını karşılama becerisi olarak tanımlanan *sürdürülebilir yaşam*, ancak ekosistemdeki tüm dinamik dengeleri koruyan politikalar temelinde şekillenen üretim modellerinin geliştirilmesi ve etkin kılınmasıyla sağlanabilir.

EkoSiyaset 2015 bildirgesinde esas alınan değerler, bugün evrensel olarak kabul gören, doğanın öğretileridir. Tıpkı doğanın kendi varlığında sergilediği birbirinden çok farklı ama yan yana bulunan her bir unsurun birlikte birbirine saygı, hoşgörü temelinde barış içinde yaşam üretmesi gibi... Anadolu'nun binlerce yıldır insanına hayat veren ormanları, yaylaları, nehirleri, gölleri ve zengin biyolojik çeşitliliği üzerinde şekillenen, kültürel zenginliği bunun tipik bir örneğidir.

Bu bildirmede, ülkemizin canlı ve cansız doğal varlıklarının ve onların oluşturduğu ekosistemlerin korunması ve yönetimine yönelik, TEMA Vakfı'nın duruşunu ve siyasi partilere tavsiyelerini bulacaksınız.

2. YÖNETİCİ ÖZETİ

EkoSiyaset 2015 bildirgesinde, Türkiye'nin toprak, su varlıkları ile biyolojik çeşitliliğini etkileyen başlıca uygulamalar ve yasal mevzuat, iklim değişikliğinin etkileri ve buna dair mevcut politikalar ele alınmıştır. Ayrıca, enerji ve madencilik politikaları da neden oldukları tahribatın ölçeği, şiddeti ve etkileri dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Bu kapsamda tespit ettiğimiz sorunlar ve çözüm önerileri aşağıdaki şekilde özetlenmiştir.

Ormanlar

2/B uygulamaları ile Orman Kanunu'nun 16.,17.,18. Maddeleri gibi yasal mevzuatın uygulanması, ormansızlaşma ve orman alanlarının tahribatı gibi sonuçlara neden olmuştur. Şimdiye kadar 2/B uygulaması ile 473.420 hektar alan orman rejimi dışına çıkarılmış, Orman Kanunu'nun söz konusu maddeleri ile 2013sonuna kadar 414.222 hektar ormanlık alanda madencilik, ulaşım, enerji, haberleşme, atık yönetimi ve benzeri amaçlı tesisler

için izin verilmiştir. Bu tahribatın ve kaybın önüne geçmek için 2/B uygulaması önce Anayasada geçici madde haline getirilmeli sonrasında tümüyle sonlandırılmalıdır. Orman Kanunu'na istinaden verilen izinlerde ise “kesin zorunluluk ve **üstün kamu yararı**” koşulu aranmalıdır. Ormanların sürdürülebilir yönetimi ve korunması için Türkiye’de sayısı 7 milyonu bulan orman köylülerinin kalkındırılması, meselenin diğer bir parçasıdır. Orman köylülerinin kalkındırılmasına yönelik uygulamalar ormancılık ve diğer sektörlerle beraberce yürütülmeli, sağlanan destek ve kredi miktarı arttırılmalıdır.

Doğa Koruma Alanları ve Biyolojik Çeşitlilik

Avrupa’daki korunan alanların toplam alana oranı %13,6; dünya genelinde ise %14’tür. Türkiye’nin zengin tür çeşitliliğine rağmen, 2014 yılı sonuna kadar ülke yüzölçümünün %10.14’ünü teşkil eden 7.909.359,63 hektar alan korunan alan olarak ayrılmıştır. Sahip olduğumuz biyolojik çeşitlilik göz önüne alındığında ülkemizde daha fazla alanın koruma altına alınması gerektiği görülmektedir. Bu doğrultuda korunan alan büyüklüğü önümüzdeki ilk beş yıllık plan döneminde en az dünya ortalaması olan %14’lük orana çıkarılmalıdır. Koruma altına alınan alanlar mevcut biyolojik çeşitliliği kapsayacak şekilde planlanmalı, yapılacak boşluk analizlerine göre yeni koruma alanları belirlenmelidir.

Tarım ve Gıda Güvenliği

Türkiye’de 13 yılda 2,4 milyon hektar (tarım arazilerimizin %9’u) tarım arazisi kaybedilmiştir. 1920’lerin başında arazilerimizin %56’sını oluşturan meraların oranı bugün %19’a gerilemiştir ve mevcut meralarımızın %70’inde bitki örtüsü zayıf ve verimsizdir. Diğer yandan Türkiye’de 2020 yılında 5 milyon nüfus artışı olacağı tahmin edilmektedir. Eklenen nüfus için beslenmede en önemli kısmı tutan tahıl üretimi dikkate alındığında üretimimizin 1 milyon ton artması gerekecektir. Bu durum, eğer verimlilik artışı sağlanamazsa, yaklaşık 400.000 hektar tarım alanına daha ihtiyaç duyulacağı anlamına gelmektedir. Öngörülen ihtiyaçlar dikkate alındığında, tarım arazilerinin amaç dışı kullanımının

engellenmesi için 5403 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu'nun öngördüğü şekilde Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Planları'nın hazırlanması; tarımsal potansiyeli yüksek büyük ovaların tarımsal koruma alanı ilan edilmesi; toprağın sürdürülebilir yönetimi; toprak koruma ve erozyonla mücadele tedbirlerinin desteklenmesi gereklidir. Tarım alanları gibi meraların da amaç dışı kullanımına son verilmeli, hayvancılığın gelişmesi, biyolojik çeşitliliğin ve toprağın korunmasına hizmet edecek şekilde "sürdürülebilir mera yönetimi" hayata geçirilmelidir. Ayrıca bitkisel üretimin büyük ölçüde aile işletmeleri tarafından karşılandığı ülkemizde aile çiftçiliğinin desteklenmesi, hem gıda güvenliğinin sağlanması hem de tarımsal biyolojik çeşitliliğin korunması açısından kritik önemdedir.

Arazi Kullanım Politikaları

Planlama, ulusal ve kentsel ölçekte bir kararlar bütünüdür. Sektörel düzeyde ve ülke ölçeğinde yatırım kararları ve bölgesel gelişme esasları, kentsel ölçekte ise kent mekanını şekillendiren imar planları su, toprak varlıklarını ve biyolojik çeşitliliği etkiler. Dolayısıyla mekansal planlamada ekosistem anlayışının benimsenmesi, planların tarım ve mera alanlarının amaç dışı kullanımının önlenmesinde etkin hale getirilmesi, planların iklim değişikliğini önleme ve uyum konularında etkin hale getirilmesi, doğal ve kültürel kimliklerin korunması; plan kademelenmesi boyunca sürdürülebilir arazi kullanım politikalarının hayata geçmesinin temel şartıdır.

Su

Coğrafi konumu nedeniyle Türkiye, dönemsel olarak şiddetli kuraklıkların yaşandığı ve su talebinin en yüksek olduğu aylarda su potansiyeli önemli miktarda azalan bir ülkedir. Kişi başına düşen su miktarına göre **Türkiye "su azlığı"** ya da **"su sınırlılığı"** içinde olan bir ülkedir. Son 30 yılda Türkiye'nin önemli su ve tarım rezervleri olan su havzalarına düşen yağış miktarı yaklaşık %25 oranında azalmıştır. Türkiye nüfusunun 2050 yılında 93-111 milyonu bulacağı tahminine göre 2050'ye doğru

"su fakiri" bir ülke konumuna gelecektir. Tüm bunların yanında Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'ne göre iklim değişikliğinden en fazla etkilenecek olan Akdeniz Havzası'nda bulunan Türkiye'nin güneydoğu ve doğu bölgelerinde %20-40 arasında, iç ve batı bölgelerinde ise %40'ı aşan oranlarda yağışların azalacağı öngörülmektedir. 2025 yılı itibarıyla, toplam kullanılabilir su potansiyelini %100 oranında kullanmasını hedefleyen su politikaları benimsenmektedir. Tarım sektörünün bol su tüketen ürün deseni, tarımda sulanan alanlarda artış hedefleri; sanayi sektörünün neden olduğu su kirliliği; su kullanımı yoğun enerji tesislerini önceliklendiren termik santral ve HES kurulu güç hedefleri su politikaları bakımından gözden geçirilmesi gereken meselelerdir. Bu bağlamda ekosistemlerin su hakkını; toplumun kaliteli ve yeterli suya erişim hakkını temel alan bir Su Yasası'nın en kısa zamanda çıkması elzemdir.

İklim Değişikliği

Türkiye iklim değişikliği etkilerine en hassas bölgelerden birisinde yer almasına ve en fazla etkilenecek ülkelerden biri olmasına rağmen, son dönemde iklim değişikliğine neden olan sera gazı emisyonlarını en hızlı arttıran ülkelerden de biri olmuştur. İklim değişikliğine karşı dirençli ve ekonomik olarak güçlü bir ülke olma hayalimizi gerçekleştirmek için sera gazı emisyonlarını hızla azaltacak sanayi, ulaşım ve enerji politikalarının ve uyum politikalarının hayata geçirilmesi gereklidir. Büyümenin hızı kadar niteliği de önemlidir. Düşük karbonlu sanayi, enerji ve ulaşım politikaları sayesinde daha fazla enerji güvenliği, daha az trafik tıkanıklığı, daha iyi yaşam kalitesi, iklim değişikliğine karşı daha fazla dayanıklılık, daha yüksek sağlık kalitesi ve daha iyi çevre benzeri çok sayıda başka fayda sağlanacak ve bu faydalar yukarıdaki politikaların yürütülmesi için gerekli olan maliyetlerden daha fazla olacaktır. Bu hedeflerin gerçekleşmesi için 2015 sonunda Paris'te yapılacak 21. Taraflar Konferansı sırasında Türkiye'nin öncü bir rol üstlenerek bu anlaşmanın başarıyla yapılmasını sağlaması ve diğer ülkelere liderlik etmesi çok önemlidir.

Enerji Politikaları

Türkiye’de, enerji ithalat oranının yüksek ve maliyetli olması gerekçesiyle, 2012 kömür yılı ilan edilmiş ve elektrik üretme amaçlı hem kömür hem de nükleer santral yatırımları hız kazanmıştır. Oysa bu politikaların ortaya konulduğu dönemde öngörülen büyüme hedefleri, dolayısıyla hesaplanan enerji ve elektrik ihtiyacı da gerçekleşmemiştir. Projeksiyonlar revize edilmeli, öncelikli olarak enerji verimliliği/tasarrufu çalışmaları tamamlanmalı, ardından gerek duyulan birincil enerji ve elektrik ihtiyacı, nükleer ve kömür gibi kirli enerji kaynaklarından değil güneş ve rüzgar gibi yenilenebilir enerji kaynaklarından karşılanmalıdır. Yenilenebilir enerji yatırımlarında bilimsel ve etik standartlara dayanan etki değerlendirme süreçleri esas alınmalıdır. Çevresel etki değerlendirme, proje bazında değil, bütüncül, bölgesel ölçekte yapılmalıdır. Aksi takdirde; yenilenebilir enerji kaynağı sayılan hidroelektrik santrallerinin akarsu ekosistemlerinde yaban hayatında ve bitki çeşitliliğinde tahribata yol açması kaçınılmaz olacaktır.

Madencilik

Madencilik faaliyetleri mutlaka etkin bir planlama ile ülkenin ihtiyaçları göz önünde bulundurularak çevreye duyarlı bir şekilde yürütülmeli, üstün kamu yararı öncelikli hale getirilmelidir. Özellikle ormanlık alanlarda yapılan madencilik faaliyetlerinde ormanların ekosistem için sağladığı yararlar göz ardı edilmemelidir. Oysa, taş, çakıl, hazır beton ve asfalt yapımında kullanılan ve her yerde bol miktarda bulunan doğal oluşumların maden sayılması ormanlarda bunlar için kolaylıkla üretim izni verilmesi ormanları, içinde yaşayan canlıları ve sunduğu ekosistem hizmetlerini daha değersiz kılmaktadır. Ormanlarla beraber korunan alanlarda bile madencilik çalışmalarına izin verilmesine olanak veren yasal düzenlemeler, hiç kuşkusuz doğal ekosistem bütünlüğünün bozulmasına, parçalanmasına ve biyolojik çeşitliliğin azalmasına yol açacaktır. Bu kapsamda Milli Parklar Kanunu yeniden düzenlenmeli ve doğa koruma alanları madencilik çalışmalarına kapatılmalıdır. 6831 sayılı Orman Kanunu’nun 16. Maddesi yeniden düzenlenerek maden tahsislerinde üstün kamu yararı aranmalı, 3213 Sayılı Maden Kanunu’nda I. Sınıf madenler olarak tanımlanan taş, kum

ve çakıl iŖletmelerine verilecek izinlerde üstün kamu yararı ilkesi yanında ve baŖka hiçbir yerden temin edilememesine dayalı zorunluluk Ŗartı aranmalıdır. Geri dnŖ olmayan ve siyanür havuzları gibi uzun süreli zehirli atıklar üreten madencilik faaliyetlerinin ekosistem ve gelecek nesiller üzerinde yaratacağı ekstra maliyetler göz önünde bulundurulmalı, bu tür madencilik faaliyetleri için verilecek izinler için ayrıca zen gösterilmelidir.

Sonuç olarak, Anayasamızın 56. maddesinde “evre hakkı”, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaŖamayı herkese bir hak olarak tanımlıŖtır ve bu hak, insan odaklıdır. Oysa doğal varlıklar olmaksızın insan da dahil hiçbir canlı, varlığını sürdüremez. Artık insana yönelik bir haktan değil, insanın da bir parçasını teŖkil ettiği “eko-sistemin haklarından” bahsetmek gerekmektedir. Böylece insan da diğer canlıların yaŖama haklarına eŖit haklara sahip olmalıdır. Bu nedenle, evre ve doğal varlıkların korunması ve verimli kullanılmasına yönelik, etkili hukuksal düzenlemeler yapılmalıdır. Hukuksal düzenlemeler ilke olarak “evre ve doğal varlıkları korumayı” amaç edinmelidir.

3. TOPRAK

3.1. ORMAN

3.1.1. 2/B Alanları

Mevcut Durum

Yasadaki tanımla, orman niteliğini kaybeden arazilerin orman dıŖına çıkarılması hükmü ilk defa 1970 yılında Anayasa'nın 131. maddesinde yapılan deđiŖiklik ile T.C. 1961 Anayasası'nda yer almıŖtır. Ancak 1973 yılında 6831 sayılı Orman Kanunu'nun 2. maddesindeki deđiŖikliđe kadar bir uygulama yapılamamıŖtır. Bu Anayasa ve yasa deđiŖikliklerinde 2/B uygulamalarına konu

olacak, orman vasfını kaybettiği gerekçesiyle orman sınırları dışına çıkarılacak araziler için, Anayasa'nın yürürlüğe girdiği 15.10.1961 tarihinden önce orman vasfını kaybetme şartı konulmuştur. 1980 Anayasası'nda ise bu tarih 31.12.1981 olarak değiştirilmiştir. 2/B uygulamasına ilişkin maddeler halen Anayasa ve Orman Kanunu'nda yer almaktadır ve şimdiye kadar 2/B uygulaması ile 473.420 hektar alan orman rejimi dışına çıkarılmıştır. Anayasaya aykırılığı açık olmasına rağmen Anayasa Mahkemesine götürülmediği için yasalaşan 6292 Sayılı Orman Köylülerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi ve Hazine Adına Orman Sınırları Dışına Çıkarılan Yerlerin Değerlendirilmesi ile Hazineye Ait Tarım Arazilerinin Satışı Hakkında Kanun ile 2/B arazilerinin esas olarak satışına ve satıştan elde edilecek gelire odaklanılmış, doğal olarak bu yasanın uygulamasıyla beraber asıl kullanıcılardan daha ziyade gayri menkul sektörüne rant sağlayan bir düzenleme olmuştur.

Sorun

2/B'ye ilişkin düzenlemelerin Anayasa ve yasalardaki varlığı bu tarihin her zaman ileri bir tarihe çekilebileceği beklentisini canlı tutmakta, ormanlar üzerindeki baskı ve tahribatı özendirmektedir. Nitekim 1988-2009 yıllarında 162.466 adet "ormanda usulsüz açma yapma" ve "işgal etme" suçları işlenmiş, orman vasfı kaybedilen alan ise 61.000 hektarı aşmıştır. Sonuçta 2/B uygulamaları devam ettikçe ve 31.12.1981 tarihinden sonra açılan alanların miktarı arttıkça sorunun çözümü için 31.12.1981 tarihinin daha ileri bir tarihe alınabileceği beklentisi yaratılmaktadır.

Çözüm Önerisi

2/B olarak orman sınırları dışına çıkarılmaya ilişkin maddeler, 2/B işlemleri, tamamlanana kadar Anayasada ve Orman Kanunu'nda geçici maddeye alınarak, 31.12.1981 tarihinin daha ileri bir tarihe alınabileceği beklentisi ortadan kaldırılmalı, uygulamalar tamamlandıktan sonrasında ülke gündeminden tümüyle çıkarılmalıdır.

3.1.2. 17. Madde İzinleri

Mevcut Durum

Orman Kanunu'nun 17. maddesi gereğince savunma, ulaşım, enerji, haberleşme, su, atık su, doğalgaz, katı atık bertarafı ve düzenleme, depolama tesisi, baraj, gölet, sokak hayvanları bakım evi ve mezarlıkların, devlete ait sağlık, eğitim ve spor tesislerinin ve bunlarla ilgili her türlü yer ve binanın devlet ormanları üzerinde bulunması ve yapılmasında kamu yararı ve zaruret bulunması halinde gerçek ve tüzel kişilere bedeli mukabilinde izin verilmektedir.

Orman Kanunu'nun 17. Maddesi kapsamında, turizm ve üniversite amaçlı, 2013 yılı sonuna kadar 17.968 adet olmak üzere toplam 351.468 hektar orman alanına izin verilmiştir (Tablo 1). Orman Kanunu'nun 16. ve 18. Maddeleri kapsamında ise maden, define arama, su ürünleri, petrol çıkarma amaçlı, yine 2013 yılı sonuna kadar, 28.825 adet olmak üzere, toplam 62.754 hektar orman alanına izin verilmiştir (Tablo 2).¹

Sorun

Kamu yararı ifadesi ile bina ve tesis yapılması olanağı ormanlarda büyük miktarda habitat parçalanmalarına ve orman alanlarının daralmasına sebep olmaktadır. Bu durum da, türlerin yaşam alanlarının bütünlüğünün bozulmasına ve sonuç olarak türlerin yok olmasına neden olmaktadır.

Tablo 1: 6831 Sayılı Orman Kanunu'nun 17. maddesine göre 2013 yılı sonuna kadar verilen izinler

İZİN CİNSİ	İZİN SAYISI (Adet)	ALANI (Hektar)
Bedelli	8,243	101.566
Bedelsiz	9,447	201.984
Kültür ve Turizm Bakanlığı Tahsisi	91	40.212
Üniversite İzinleri	42	5.901
Turistik Tesis İzinleri	145	1.805
TOPLAM	17,968	351.468

Tablo 2: 6831 Sayılı Orman Kanunu'nun 16. ve 18. maddelerine göre 2013 yılı sonuna kadar verilen izinler

İZİN CİNSİ	Adet	Hektar
Maden İşletme	15,478	42.706
Maden tesis	12,494	19.523
Ocak İzni	414	76
Define arama arkeolojik kazı	48	10
Su ürünleri	359	302
Petrol	32	137
TOPLAM	28,825	62.754

Çözüm Önerisi

Ormanlara ucuz arazi gözü ile bakılmamalıdır. İzinlerde “kesin zorunluluk ve **üstün kamu yararı**” koşulu aranmalıdır.

3.1.3. Orman Köyleri

Mevcut Durum

Türkiye’de ormanların içinde ve bitişiğinde bulunan köylerde, her türlü yaşama etkinliği doğrudan veya dolaylı olarak ormana bağlı 7 milyon orman köylüsü (21.604 orman köyü) bulunmaktadır. Orman köyleri çoğunlukla yüksek rakımlarda ve arazi eğiminin yüksek olduğu yerlerde bulunmaktadır. Orman köylerinde

hane başına ortalama arazi büyüklüğü 25 dekadır. Türkiye ortalaması ise 61 dekadır. Orman köyleri toplumun en düşük gelirli kesimlerini oluşturmaktadır.

Sorun

Özellikle arazinin tarıma uygun olmaması orman köylülerinin gelir kazandıracak eylemlerini de sınırlamaktadır. Kalkınma için ayrılan katkılar yetersizdir. Gerek kredi gerekse tanınan ayrıcalıklarla sağlanan kaynak tamamen ormancılık sektörü üzerindedir. Tüm bunların etkisiyle orman köylerinde yüksek oranda göç görülmektedir.

Çözüm Önerisi

Orman alanlarının korunmasında orman köylerinin yerinde kalkındırılmasının önemli etkisi olacaktır. Bu nedenle ormancılık sektörü üzerinden sağlanan destekler artırılmalıdır. Orman köylerinin kalkındırılması yalnızca ormancılık sektörünün üzerinden olmamalıdır. 7 milyon orman köylüsünün kalkındırılması bir ulusal dava olarak diğer sektörlerle beraber yürütülmeli, orman köylerine sağlanan yerel koşullara uygun gelir getirici eko-turizm gibi faaliyetler ile kooperatifleşme vb konularda destek ve kredi miktarı artırılmalıdır.

3.2. DOĞA KORUMA ALANLARI

Mevcut Durum

Türkiye, üç önemli bitki coğrafyası üzerinde bulunması sebebiyle 3.900'ü endemik olmak üzere 9.000 bitki türüne ev sahipliği yapmaktadır. Kendisi bir kıta olmamakla beraber, bir kıtanın sahip olduğu sayıda tür çeşitliliğine sahiptir. 2014 verilerine göre Avrupa'daki korunan alanların oranı %13,6; dünya genelinde ise %14'tür. Antarktika hariç tutulduğunda ise bu oran %15,4 olmaktadır.² Türkiye'de ise 2014 yılı sonuna kadar ülke yüzölçümünün %10,14'ünü teşkil eden 7.909.359,63 hektar alan korunan alan olarak ayrılmıştır. Bu oran gerek dünya gerekse AB ortalamalarının altında kalmaktadır. Sadece üç bitki coğrafyası içerisinde kalan korunan alan büyüklüğü ise %5,39'dur.³ Korunan alan büyüklüğü ekosistem ve tür çeşitliliği ile doğru orantılı olmalıdır.

Oysa ülkemiz sahip olduğu yüksek çeşitliliğe rağmen, daha az sayıda türe sahip ülkeler kadar koruma alanına sahip değildir. Bu yetersizliğe rağmen, TBMM'ye sunulan Tabiatı ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kanunu tasarısının, üretilebilecek her türlü kalkınma gerekçesi için varlıkları tüketmek yolunu açan, korumaktan çok, kaynakların kullanımı ve kullanım alanları için izinleri düzenleyen bir yapıda hazırlanması korunan alanlar üzerinde endişeleri artırmaktadır.

Sorun

Zengin biyolojik çeşitliliğimizi korumak mevcut türlerin habitatlarını, ekosistemi paylaştıkları diğer canlıları ve genetik çeşitliliklerini korumaktan geçmektedir. Korunan alanlar ekosistem çeşitliliğini örneklemeli, ekosistemde yer alan canlıların habitatlarına uygun büyüklükte olmalıdır. Kuzeyden-güneye, denizselden karasala ve düşük rakımdan yüksek dağlara kadar çok çeşitli ekosistemlerin korunması için her bir ekosistemin yeterli büyüklükte örneklerinin koruma altına alınması gerekmektedir. Bu ekosistemlerin yeterli miktarda korunmaya alınmaması türlerde popülasyonlarının küçülmesine ve giderek türlerin kaybolmasına, hatta çok sayıda nadir ve lokal endemik türlerin yok olmasına neden olacaktır.

Çözüm Önerisi

Türlerin etkin korunması için daha geniş bir alanda koruma çalışmaları yapılması ve korunan alan büyüklüklerinin artırılması gerekmektedir. Özellikle orman alanları içerisindeki doğal yapısı büyük oranda korunmuş ekosistemlere “örneğin doğal yaşlı ormanlara” korunan alan statüsü kazandırılmalı, orman içi korunan alan miktarı ve büyüklüğü artırılmalıdır. Korunan alan büyüklüğü önümüzdeki ilk beş yıllık plan döneminde dünya ortalaması olan %15'lik orana çıkarılmalıdır. Koruma altına alınan alanlar mevcut biyolojik çeşitliliği kapsayacak şekilde planlanmalı, yapılacak boşluk analizlerine göre yeni koruma alanları belirlenmelidir.

Koruma yerine daha fazla kullanımı öngören, doğal varlıkları ticari meta olarak gören Tabiatı ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kanun

tasarısı yerine habitatların parçalanmasına yol açmayacak habitatların ve karşılıklı yaşam ilişkileri ile tesis edilmiş yaşam ortaklıklarını ekosistem bütünlüğü içinde koruyacak yasal düzenleme yapılmalıdır. Süreç katılımcı şekilde işletilmeli, 2010 yılından beri konuyla ilgili çalışan doğa koruma kuruluşlarının görüşleri ve önerileri dikkate alınmalıdır. Ülkemizin eşsiz doğal alanlarının ve biyolojik çeşitliliğinin korunmasına yönelik kalıcı çözümler üretilmeli, bütüncül politikalar geliştirilmeli ve doğa koruma alanlarını enerji, turizm veya madencilik kullanımlarına açacak yasal düzenlemelerden kaçınılmalıdır.

3.3. TARIM ARAZİLERİ

3.3.1. 5403 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu

3.3.1.1. Tarım Arazilerinin Korunması

Mevcut Durum

Türkiye'nin tarım arazisi 2001 yılında 26,4 milyon hektar iken, 2014 yılında 24 milyon hektara gerilemiştir. 13 yılda 2,4 milyon hektar (tarım arazilerinin %9'u) tarım arazisi kaybedilmiştir.⁴

Sorun

5403 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu'nun 6/a maddesinde illerde oluşturulan Toprak Koruma Kurullarının "Arazi kullanılan tüm faaliyetlerde, arazinin korunması, geliştirilmesi ve verimli kullanılmasına yönelik inceleme, değerlendirme ve izleme yapmak, ortaya çıkan olumsuzlukları belirlemek, toprak korumayı ve bununla ilgili sorunları giderici önlemleri almak, geliştirmek, uygulanmasını sağlamak için görüş oluşturmak", b, c ve d bendlerinde hazırlanacak ulusal ölçekli arazi kullanım planlarının yerel ölçekte izlemesini yapmak, değerlendirmek ve çözümleyici öneriler geliştirmek, toprak koruma ve arazi kullanım plânları doğrultusunda, yerel ölçekli yıllık iş programları için görüş oluşturmak ve uygulamaya konulmasının takibini yapmak, ülkesel, bölgesel veya yerel ölçekli yapılan plânlar arasındaki uyumu denetlemek yer almaktadır. Ancak uygulamada, toprak korumaya ilişkin konular şimdiye kadar Toprak Koruma

Kurulları'nın gündemine alınmamış, arazi kullanım plânları hazırlanmadığından Kanunun 6. maddesinin b, c ve d bendleri uygulanamamıştır. Kurulların gündem maddesi sürekli tarım alanlarının tarım dışı maksatla kullanımına ilişkin izin taleplerinin görüşülmesi şeklinde şekillenmiştir. 5403 sayılı Kanun kapsamında sadece 2006-2012 yıllarında tarım dışı amaçla kullanımına izin verilen tarım alanlarının miktarı 1 milyon hektardan fazladır.

Çözüm Önerisi

Toprak Koruma Kurulları'nın etkin bir şekilde çalışması için Tarım, Gıda ve Hayvancılık Bakanlığınca öncelikli olarak Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Planları'nın hazırlanmasına başlanılmalı ve mümkün olan en kısa sürede planların tamamlanması amaçlanmalıdır. Toprak Koruma Kurulları'nın aldığı kararlar halkın bilgisine sunulmalı ve verilen izinler, yapılan izleme, değerlendirme istatistikleri ile toprak koruma önerileri dönemsel olarak yayınlanmalıdır. Kurullarda oylama, gizli oy açık tasnif ilkesi ile yapılmalıdır.

5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu'nun, tarım arazilerinin amaç dışı kullanımı ile ilgili 13. Maddesine Üstün Kamu Yararı kapsamında kısıtlayıcı hükümler eklenmelidir.

3.3.1.2. Büyük Ovaların Korunması

Mevcut Durum

5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu'nun 14. Maddesi tarımsal üretim potansiyeli yüksek, erozyon, kirlenme, amaç dışı veya yanlış kullanımlar gibi çeşitli nedenlerle toprak kaybı ve arazi bozulmalarının hızlı geliştiği ovaların, kurul veya kurulların görüşü alınarak, Bakanlığın teklifi ve Bakanlar Kurulu kararı ile büyük ova koruma alanı olarak belirlenmesini öngörmektedir. Kanunun bu maddesini yerine getirmek üzere alt mevzuat geliştirilmemiş, büyük ovaların oluşturulacağı ilan edilmiş bunun dışında henüz somut bir çalışma başlatılmamıştır.

Sorun

Büyük ovalar, sanayi, konut ve benzeri amaçlı yapılaşmalar, sahip olduğu verimli toprakların seramik, tuğla üretimi için ham madde olarak kullanılması nedeniyle alansal olarak küçülmektedir. Ayrıca, aşırı kimyasal ve sentetik gübre ve zirai mücadele ilaçlarının kullanımı, üzerinde kurulu sanayi tesisi ile şehirlerin atık sularıyla kirlenme, aşırı ve genelde vahşi sulama sonucunda tuzlulaşma/çoraklaşmakta vb nedenlerle üretkenliğini/verimliliğini kaybetmektedir.

Çözüm Önerisi

Büyük ovaları korumaya yönelik yasa hükmünün uygulanmasını sağlamak üzere yönetmelik ve teknik kılavuzlar hazırlanmalı ve erozyon, amaç dışı kullanım ve kirlenme gibi olumsuzluklar nedeniyle hızla toprak kaybı ile arazi bozulması riski altında bulunan tarımsal potansiyeli yüksek büyük ovalar, tarımsal koruma alanları ilan edilerek koruma altına alınmalıdır.

3.3.2. Tarımsal Üretim

Mevcut Durum

Dünya'da nüfus hızla artmaktadır. 2050 yılında yaklaşık 9,1 milyara ulaşacağı tahmin edilen nüfusun beslenmesi için bugün üretilenden %70 daha fazla üretim yapılmasına ihtiyaç olacaktır.⁵ Türkiye'de 2020 yılında 5 milyon nüfus artışı olacağı tahmin edilmektedir. Eklenen nüfus için diyetle en önemli kısmı tutan tahıl üretimi dikkate alındığında üretimimizin 1 milyon ton artması gerekecektir. Bu ise eğer verimlilik artışı sağlanamazsa, yaklaşık 400.000 hektar tarım alanına daha ihtiyaç duyulacağı anlamına gelmektedir. Gıda güvenliğinin sağlanması için tarımsal üretimin geliştirilmesi ve verimliliğinin artırılması zorunluluktur.

Sorun

Artan nüfusun gıda ihtiyacını karşılamaya yönelik üretim için gerekli en önemli ve kısıtlı girdiler toprak ve sudur. Toprakların sürdürülebilir yönetimi sağlanmadıkça beklenen üretim artışının

sağlanması olanaksızdır. Sürdürülebilir toprak yönetimi ekolojik ve sosyo-ekonomik bileşenler ile bir bütündür. Ancak bütünsel yönetim gerçekleştirilmemektedir. Arazi bozulmasına neden olan erozyon, toprak kirlenmesi, tuzlanma, aşırı gübre ve kimyasal mücadele maddelerinin kullanımı, yanlış toprak işleme gibi unsurlar toprağın ekolojisini bozmaktadır. Ürettiği ürünlerden yeterli kazancı sağlayamayan kırsal nüfus kente göç etmekte, gıda fiyatları ülkemizde ve tüm dünyada artış göstermektedir.

Çözüm Önerisi

Bütüncül bir yaklaşımla toprağın sürdürülebilir yönetiminin oluşturulması ve toprak koruma tedbirlerinin desteklenmesi, üretici maliyetlerini düşürecek tedbirler alınması, arazinin doğru değerlendirilmesi, sektöre yeterli bilgi ve teknoloji aktarımı, damızlıkların geliştirilmesi, üretici eğitimlerinin yaygınlaştırılması ve danışman desteği, seçici özendirici destekleme, üretici örgütlülüğü, üretimin ve yerel çeşitliliğin korunması sağlanmalıdır.

3.3.3. Aile Çiftçiliği

Mevcut Durum

Dünyada tarım alanlarının %70-80'i aile işletmelerindedir ve gıda üretiminin %80'inini aile işletmeleri karşılamaktadır.⁶ Türkiye'de 500 dekarın altında tarım alanına sahip üreticilerin oranı %99,9, sahip oldukları tarım alanı ise %87'yi teşkil etmektedir.⁷ Bu durum, bitkisel üretimin büyük ölçüde aile işletmeleri tarafından karşılandığını göstermektedir. Aile işletmeleri, tarım işletmelerine göre ürünlerini daha çeşitlendirmekte ve ürettikleri çok çeşitli ürünlerle hem gıda güvenliğinin hem de tarımsal biyolojik çeşitliliğin korunmasında önemli rol oynamaktadırlar. Ayrıca yerel ekonominin itici gücüdürler. Toprak ve su varlığının korunmasında anahtar rolleri vardır.

Sorun

Mevcut koşullar altında aile işletmeleri, yeterince girdi ve teknoloji kullanamayan, kullansa da bunları etkin kılamayan, bu yüzden verimli ve kaliteli üretimi gerçekleştiremeyen,

örgütsüz olduğu için ilgili pazarlara erişemeyen, aynı nedenle ürününü yeter fiyatlara pazarlayamayan bir işletme yapısına sahiptirler. Milli gelirin %1'inin tarım desteklerine ayrılması yasal zorunluluk olmasına rağmen 2006-2014 yıllarında tarımsal destekler sırasıyla %0.63, %0.66, %0.61, %0.48, %0.54, %0,56 ve %0,57 seviyesinde kalmıştır.⁸ Yeterince desteklenmeyen üreticilerin yüksek girdi fiyatları nedeniyle de gelirleri azalmaktadır. Piyasa ve tefeci koşullarına mahkum olan, güçsüz olduğu için pazarlara erişemeyen, erişse bile direnemeyip emeğinin hakkını ve üretiminin değerini alamayan ve kırsal toplumun çoğunluğunu oluşturan küçük üreticilerin, bu nedenlerle gelirlerini üretim artışı yönünde yükseltmeleri mümkün değildir.

Çözüm Önerisi

Tarımsal üretici örgütlenmesi; sektörün tümünü kapsamalı, devletin güdümünde değil desteğinde gelişmeli, küçük üreticilerin güç birliği oluşturması ve doğrudan pazara ulaşmasını sağlayacak "demokratik kooperatifçilik" temelinde oluşturulmalıdır. Fark ödeme sistemi, telafi edici ödeme, prim ödemesi, doğrudan gelir desteği, girdi sübvansiyonları, kredi destekleri ve ithalat yapılması zorunlu hallerde iç pazar fiyatlarının etkilenmemesine yönelik gümrük uygulamaları ve ihracat destekleri gibi değişik destekleme yöntem ve araçları kullanılmalıdır.

3.4. MERALAR

Mevcut Durum

Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı'na göre tarım alanlarındaki biyolojik çeşitliliğin korunması Türkiye için çok önemli olup meralar korunması gereken üç öncelikli ekosistemden birisi olarak sayılmıştır. Ülkemizde 2014 yılı verilerine göre mera alanları 14,6 milyon hektardır (TÜİK). Cumhuriyetin ilk yıllarında 44 milyon hektarla ülke yüzölçümünün yüzde %56'sını oluşturan mera ve çayır alanları bugün 14,6 milyon hektara inerek %19'a gerilemiştir. Meraların %70'inde vejetasyon zayıflamıştır.

Meralarda bitki ile kaplı alan %10-50 arasındadır ve ot verimi çok düşüktür (20-70 kg/da kuru ot). Meraların ot kalitesi azalmıştır (Kaliteli yem bitkilerinin botanik kompozisyondaki oranları %10-20 arasındadır).

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı 2013-2017 Stratejik Planı'nda; meraları kayıt altına almak, verimliliğini artırmak, hayvancılığın hizmetine sunmak, tarımsal kaynak olarak sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla mera, yaylak ve kışlakların tahsisleri, özel sektör yatırımlarına açılması ve meraların verimliliğinin artırılması, biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için ıslah edilmesi şartıyla kullanıcılara kiralanması hedeflenmektedir.

Sorun

Meralar, taşıma kapasitesi, otlatma mevsimi ve münavebeli otlatma düzeni gibi yöntemler ile sürdürülebilir olarak yönetilmemektedir. Meralarda biyolojik çeşitlilik ve verim azalmaktadır. Meralar çıplaklaşmakta ve erozyona maruz kalmaktadır. Meralar temel fonksiyonlarını yerine getiremez haldedir. 4342 Sayılı Mera Kanunu yürürlükte olmakla birlikte meraların ıslah çalışmaları için yeterli kaynak yaratılmadığından meralar ıslah edilememiştir. Ayrıca amaç dışı kullanımlara izin verilmektedir.

Çözüm Önerisi

Doğal varlıklarımızdan olan meraların tahsis amacı dışında kullanımına son verilerek hayvancılığın geliştirilmesi son derece önemlidir.

Biyolojik çeşitliliğin ve toprağın korunmasına hizmet edecek şekilde mera-hayvan etkileşimini dikkate alan mera taşıma kapasitesine uygun, otlatma mevsimi ve münavebeli otlatma düzeninin kurulduğu, yerel halkın meraya erişimi ve karar alma süreçlerine dahil olmasına imkan veren işbirliklerine gidilerek "sürdürülebilir mera yönetimi" ya da "bütüncül mera yöntemi" hayata geçirilmelidir.

Mera mevzuatı, meraların doğal değerlerini ve özellikle biyolojik çeşitliliğini koruyacak fonksiyonel bir yapıya kavuşturulmalı ve Köy Mera Kurulları güçlendirilmelidir. Mera Kanunu'nun tahsis amacının değiştirilmesi ile ilgili 14. Maddesine üstün kamu yararı kapsamında kısıtlayıcı hükümler eklenmelidir.

3.5. EROZYON

Mevcut Durum

Toprak bozulmasına neden olan etmenlerin başında erozyon gelmektedir. Arazilerimizin 5,6 milyon hektarında hafif (%7); 15,6 milyon hektarında orta (%20); 28,3 milyon hektarında şiddetli (%36) ve 17,4 milyon hektarında çok şiddetli (%22) erozyon görülmektedir. Tarım arazilerinin %59'unda, orman alanlarının %54'ünde, meraların ise %64'ünde erozyon söz konusudur. Orman arazileri ile mera alanlarında erozyonun görülmesinin ana nedeni toprağı örtecek yeterli bitki örtüsünün olmamasıdır. Örneğin; orman alanlarında ağaçların tepe izdüşümlerinin %10'dan daha az olduğu çok bozuk orman alanları toplam orman alanlarının %48'ini teşkil etmektedir.

Ülkemizde erozyonla taşınan toprak miktarı **743 milyon ton/yıl (571 milyon m³/yıl) dır**. Bu, her yıl 0,8 cm, her 12 yılda 1 cm üst toprağın kaybedilmesi demektir. 1 cm toprağın oluşmasının ortalama 300-400 yıl sürdüğü göz önüne alınırsa en önce verimliliği en yüksek üst toprak tabakası olmak üzere toprak varlığının hızla yok olduğu görülmektedir.

Sorun

Arazi bozulmasının temel nedenlerinden olan erozyon, çölleşmeyi de hızlandırmaktadır. Erozyonla toprağın en verimli kısmı kaybedilmekte, toprak verimliliği azalmakta ve çok daha fazla gübre kullanımı gerekmektedir.

Çözüm Önerisi

Erozyonun en önemli nedeni toprağın bitki örtüsünden mahrum kalması olduğundan, orman alanlarında ağaçlandırma çalışmaları

ile ağaçlandırmaya uygun olmayan alanlarda bitkilendirme çalışmalarını içeren erozyon kontrol çalışmalarına hız kesilmeden devam edilmelidir.

Hem erozyonu önleyen hem de mera ot verimini yükselten mera islah çalışmaları yatırımları artırılmalıdır.

Tarım alanlarında erozyonu önlemenin en etkili yollarından biri teraslama, diğeri de toprak korumalı tarım uygulamasıdır. Tarımsal terasların tesisi teşvik edilmeli, erozyonun yüksek olduğu alanlarda özellikle çapa isteyen bitkiler ile diğer tarla bitkileri yerine alternatif ürünlerin yetiştirilmesi desteklenmelidir. İşlemesiz tarım, minimum toprak işlemeli tarım, şeritsel tarım, ekim nöbeti ve organik tarım gibi toprağı koruyan tarım teknikleri ile rüzgar perdesi tesisleri özendirilmelidir.

3.6. ARAZİ KULLANIM POLİTİKALARI

Mevcut Durum

Sürdürülebilir arazi kullanım politikalarının sağlıklı bir şekilde hayata geçirilebilmesi için, etkin arazi yönetimi gerekmektedir. Arazi yönetiminin etkinlik derecesini de ülkenin mekansal planlama ile ilgili mevzuatı ile idari yapısı belirlemektedir. Türkiye’de mekansal planlama ile ilgili temel yasal düzenleyiciler, 3194 sayılı İmar Kanunu, 3621 sayılı Kıyı Kanunu, 6831 sayılı Orman Kanunu, 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu, 4342 sayılı Mera Kanunu, 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun, 2981 sayılı İmar Affı Kanunu, 2872 sayılı Çevre Kanunu, 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu’dur.

Türkiye’de mekansal planlama sisteminin kurumsal yapısı, merkezi idare kuruluşları ve yerel yönetimler olmak üzere ikiye ayrılabilir. Merkezi idare kuruluşlarının başında, fiziksel planlama düzeyinde olmasa da, sektörel düzeyde ve ülke ölçeğinde sosyo-ekonomik yatırım kararlarına yön veren ve bölgesel gelişme esaslarını belirleyen 5 yıllık kalkınma planlarından sorumlu Kalkınma Bakanlığı (mülga Devlet Planlama Teşkilatı) gelmektedir.

Kalkınma Bakanlığı, bölge planlarının yetkisini ise kalkınma ajanslarına devretmiştir.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın, 1/100.000 ölçekten 1/1.000 ölçeğe kadar tüm fiziki planları yapma ve onama yetkisi bulunmaktadır. Merkezi yönetimin taşra teşkilatını ise illerde bulunan Çevre ve Şehircilik İl Müdürlükleri oluşturmaktadır.

Türkiye'deki yerel yönetimler ise il özel idareleri ile belediyelerdir. İl özel idareleri, il çevre düzeni planları ile belediye ve mücavir alanlar dışında imar planlarının hazırlanmasından sorumludurlar. Türkiye'deki mekansal plan kademelenmesini ise, mekansal strateji planları, çevre düzeni planları ve imar planları oluşturmaktadır.

Türkiye'de, arazi kullanım politikaları doğrultusunda, çeşitli yatırımların yer seçiminde etkili olan bir diğer süreç de çevresel etki değerlendirmesidir (ÇED). Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği ilk kez 1997 yılında yayımlanmış, günümüze kadar ara değişiklikleri ile birlikte toplam 17 kez değiştirilmiştir.

Sorunlar

3194 sayılı İmar Kanunu ile yerel yönetimlere planlamayla ilgili yetki ve sorumluluklar verilmiştir. Bu durum, Türkiye'deki mekansal planlamanın yerelleşmesi adına önemli bir adımdır. Diğer taraftan, İmar Kanunu, parçacı ve mevzii planlamayı destekleyen hükümleri, özel kanunlara öncelik tanıyan hükümleri nedeniyle eleştirilmektedir. 2981 sayılı İmar Affı Kanunu ve 3086 sayılı Kıyı Kanunu da 1980'lerin başında hazırlanmış ve mekansal planlama sistemini belirleyen kanunlardır. Ancak, bu kanunlardan önce yürürlüğe girmiş olan Turizm Teşvik Kanunu gibi kanunlar, günümüzde de önemli sorunlardan biri olan parçacı uygulamaların yaygınlaşmasına neden olmuştur.

Özellikle turizm amaçlı yatırımların Türkiye'nin Ege ve Akdeniz Bölgeleri başta olmak üzere kıyı bölgelerindeki doğa koruma alanlarında, orman alanlarında, su havzalarında, tarım arazilerinde

neden olduğu yapılaşma baskıları ekosistemler üzerinde geri dönüşü olmayacak zararlara neden olmaktadır. Bu tahribatlar, sürdürülebilir yaşamı tehdit etmektedir ve zamanla turizm sektörünün zarar görmesine neden olacaktır.

2011 senesinde, Bakanlar Kurulu'na verilen yetki ile çıkartılan Kanun Hükmünde Kararnameler ile oluşturulan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın fiziksel planlamadaki geniş yetkisi, Anayasa'nın 123 ve 127. maddelerinde belirtilen yerinden yönetim ilkesine aykırı bir şekilde yerel yönetimleri etkisizleştirmektedir. Her tür ve ölçekte plan yapma yetkisinin merkezi yönetimde olması, yerel yönetimin planlama yetkisini daraltmaktadır.

6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ile tüm yetkiler yerel yönetimden alınarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na verilmiştir. Bu durum da yerel yönetimlerin yetkisiz bırakılmasına neden olmaktadır. Ayrıca konunun sosyal yönünün ele alınmaması da çok önemli bir eksiklik.

Mevzuatta plan tanımlarında “varsa üst ölçekli plana uygun olarak yapılır” ifadesinin kullanılması plan kademelenmesinde kopukluğa neden olmakta, üst ölçekli planlar olmadan imar planlarının yapılmasına imkan tanımaktadır. Başta büyük kentlerimiz olmak üzere neredeyse tüm kentlerimizde hızlı bir gelişim ve dönüşüm yaşanmaktadır. Bunun sonucunda, ekolojik ve sosyo-kültürel boyutları göz ardı edilerek, kentsel dönüşüm planları ya da üst ölçekli planlara uygun olmayan projeler hayata geçirilmektedir. Kentsel dönüşümde sorunun çözümü yerine proje geliştirmeye odaklanılmaktadır. Üst ölçekli mekansal planlarda, tarım arazileri, su havzaları, doğa koruma alanları gibi hassas ekosistemler üzerinde baskıya neden olacak sanayi, turizm ve benzeri gelişme kararlarına yer verilmesi bu alanlar üzerinde geri dönüşü olmayacak tahribatlara neden olmaktadır.

Enerji yatırımları başta olmak üzere, sanayi, maden ve benzeri çevresel etkileri geniş yatırımlara yönelik uygulanan ÇED süreçlerinde, yatırımların proje bazında ele alınması, çevresel

etkilerinin gerçek anlamda ortaya konulamamasına neden olmaktadır. Ayrıca birtakım projeler için ÇED muafiyetine yönelik mevzuatta yapılan düzenlemeler de doğal varlıkların geri dönüşü olmayacak şekilde tahrip edilmesine yol açmaktadır.

Çözüm Önerileri

Planlama mevzuatı, plan kademelenmesini kuvvetlendirecek şekilde düzenlenmelidir. Planlama kademelenmesini destekleyen bir düzende ve yerinden yönetim ilkesi doğrultusunda, yerel yönetimin alt ölçekli plan yapma yetkisi ve kapasitesi artırılmalıdır. Planlamanın tüm süreçlerinde demokratik ve etkin katılım sağlanmalıdır. Kentsel dönüşüm plan ve projelerinde konunun sosyal boyutu ile birlikte ekolojik boyutu da göz önünde bulundurulmalıdır.

Mekansal planlamada ekosistem anlayışının benimsenmesi, planların tarım ve mera alanlarının amaç dışı kullanımının önlenmesinde etkin hale getirilmesi, planların iklim değişikliğini önleme ve uyum konularında etkin hale getirilmesi sağlanmalıdır.

Kentlerin gelişim ve dönüşüm süreçlerinde, doğal ve kültürel kimlikleri korunmalıdır.

Enerji yatırımları başta olmak üzere, sanayi, maden ve benzeri çevresel etkileri geniş yatırımlara yönelik çevresel etki değerlendirmelerinde kümülatif değerlendirmeler yapılmalı, havza ölçeğindeki planlamalar esas alınmalıdır. Sektörel bazdaki plan ve programlara yönelik stratejik çevresel değerlendirme uygulamaları için bir an önce yasal düzenlemeler tamamlanmalıdır.

4. SU

Mevcut Durum

Dünyadaki su varlığına bakıldığında, erişebileceğimiz tatlı suyun son derece kısıtlı, dolayısıyla çok değerli olduğu görülmektedir:

Yeryüzündeki suyun %97,5'i tuzlu su, %2,5'i ise tatlı sudan oluşur.

Tatlı su varlıklarının %68,7'si kutuplar ve buzullarda, %30,1'i yer altı su rezervlerinde, %0,8'i donmuş topraklarda bulunur ve %0,4'ü ise yüzey suları ile atmosferdeki su buharından oluşur.

Tüm canlılar için erişilebilir su olarak tanımlanan miktar, toplam tatlı suyun sadece %0,4'üdür.⁹ Yani yeryüzündeki suyun sadece 1/10.000'i kadardır.

Türkiye yılda ortalama 643 mm yağış almaktadır.¹⁰ Bu, dünya ortalamasının (800 mm) altındadır.¹¹ Ülkemize düşen yağışın %54'ü akarsu, göl, deniz ve kara yüzeyleri ile bitkilerin terlemesi sonucu buharlaşmakta, geriye kalan 227 milyar m³ su ile Meriç ve Asi gibi nehirlerin yurt dışından getirdiği sular sonucu yılda ortalama 234 milyar m³ brüt su potansiyeli oluşmaktadır. Bu miktarın da günümüz teknik ve ekonomik koşulları çerçevesinde 112 milyar m³'ünün kullanılabilir olduğu ve bunun 44 milyar m³'ünün kullanıldığı bildirilmektedir.¹² DSİ verilerine göre milyar 112 milyar m³ olan su potansiyeli 2010 yılı nüfus sayımı esas alınarak yapılan hesaplama göre kişi başına yılda 1.519 m³ su düşmektedir.¹⁴ Bu miktar, genel uluslararası kriterlere göre **Türkiye'yi "su azlığı" ya da "su sıkıntısı" içinde olan bir ülke yapmaktadır.**

Türkiye'nin su varlığı zamansal değişim de göstermektedir. Coğrafi konumu nedeniyle Türkiye dönemsel olarak şiddetli kuraklıkların yaşandığı ve su talebinin en yüksek olduğu aylarda su potansiyeli önemli miktarda azalabilen bir ülkedir.¹³

Son 30 yılda Türkiye'nin önemli su ve tarım rezervleri olan su havzalarına düşen yağış miktarı yaklaşık %25 oranında azalmıştır. Yağışların Doğu Akdeniz ve Doğu Karadeniz Havza'larında %30-55 arasında, Marmara, Susurluk, Sakarya, Kuzey Ege Havzaları gibi Türkiye nüfusunun yoğunlukla yaşadığı havzalarda ise %20-30 arasında düştüğü gözlemlenmektedir.¹⁵

Dünyada kullanılan su miktarının dağılımına bakıldığında, yaklaşık %70'i tarımda, %20'si sanayide ve %10'u evlerde gerçekleşmektedir.¹⁶ Türkiye'de bu oranlar, sırasıyla, %73, %11 ve %16'dır.¹⁷ Çevre ve Şehircilik Bakanlığı verileri, 1990-2008 yılları arasında, toplam su tüketiminin %41 oranında arttığını göstermektedir.¹⁸ "Bununla birlikte Türkiye'nin 2023 hedefleri arasında mevcut kullanılabilir potansiyeli olan 112 km³ suyun ve potansiyel sulu tarım alanlarının geliştirilerek kullanılması vardır. Bununla beraber sektörel su kullanımı hedefleri tarımda %64, sanayide %20 ve evsel kullanımda %16 olarak belirlenmiştir."¹⁹

Tarım

Türkiye'de tatlı suyun %73'ü tarım sektöründe tüketilmekte, bu suyun %53'ü yüzey sularından, %38'i de yer altı sularından sağlanmaktadır. Türkiye'nin ekonomik olarak sulanabilecek 8.5 milyon hektarının, 5,6 milyon hektarı 2011 sonu itibarıyla sulamaya açılmıştır.²⁰ Günümüzde Türkiye sulanabilir tarım arazilerinin yaklaşık %75-80'i yüzeysel sulardan ve geri kalanı yer altı suları ile sulanmaktadır. Sulu tarım için su dağıtım sistemleri geleneksel olarak açık kanal/kanalet sistemleri (%86) ve kapalı boru sistemlerinden oluşmaktadır (%14).²¹

Tarım ve su arasındaki ilişki tarımsal ürün deseni ile yakından ilişkilidir. Türkiye'nin tarımsal ürün deseninde en büyük paya sahip olan ürünlerin buğday (19 milyon ton/yıl), arpa (6,3 milyon ton/yıl), şeker pancarı (16,5 milyon ton/yıl), mısır (5,9 milyon ton/yıl), patates (5,8 milyon ton/yıl), pamuk (2,3 milyon ton/yıl) ve ayçiçeği (1.6 milyon ton/yıl) olduğu görülmektedir.

Diğer taraftan bu ürünlerin su kullanımına bakıldığında; özellikle pamuk (1.300 mm/toplam yetiştirme süresi), ayçiçeği (800 mm/toplam yetiştirme süresi), mısır ve şekerpancarının (700 mm/toplam yetiştirme süresi) su ihtiyacı yüksek ürünler olduğu görülmektedir.²²

Sanayi

Sanayi sektörünün sektörlere göre su kullanımı tarıma göre düşük olmakla birlikte, kimi yerlerde sanayinin dağınık yerleşim yapısı, evsel su temin ve atık alanlarını kullanması sanayinin su üzerindeki kullanım ve kirletici etkisini takip etmeyi zorlaştırmaktadır. 2012 yılında Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) tarafından kanalizasyon şebekelerinden 235 milyon m³ atıksu deşarj edilmiştir. Bu suyun 192 milyon m³'ü arıtılmadan başta akarsular (%72,3'ü) olmak üzere, şehir kanalizasyonuna (%10,9), kuru dere yatağına (%6,8) ve diğer alıcı ortamlara (%10) deşarj edilmiştir.²³

Mesken

Evsel su kullanımı; evler, oteller, sağlık kuruluşları gibi yerlerdeki içme suyu, temizlik, bahçe sulama ve hizmet üretimi amaçlı olarak kullanılan suyu içermektedir. Türkiye'de her yıl tatlı su varlıklarından evsel kullanım için 4,9 milyar m³ su çekilmektedir. Çekilen tatlı suyun %43'ü ise kullanıcıya ulaşmadan şebeke sisteminde kaybolmaktadır.²⁴

Enerji

Dünya'da ve Türkiye'de artan nüfus ve gelişmekte olan piyasa koşulları enerji ihtiyacını artırmıştır. Mevcut teknoloji; enerji üretiminde, özellikle elektrik üretiminde yoğun olarak suya ihtiyaç duymaktadır. Küresel enerji talebinin 2035'e kadar olan dönemde %35'lik bir artış göstereceği ve bu artış içinde Çin, Hindistan ve Orta Doğu ülkelerinin payının %60 olacağı tahmin edilmektedir. 2035'e gelindiğinde ise elektrik talebinin %70 kadar artacağı öngörülmektedir.²⁵

Resmi raporlara göre, on yıllık projeksiyonlar 2018'e kadar Türkiye'nin enerji talebinin yaklaşık %7,5 artacağı ve 55.000 MW ek güç üretimine ihtiyaç duyulacağını ifade etmektedir.²⁶ Resmi senaryolara göre 2023'e kadar 120 GW, 2030'a kadar 165 GW kurulu güç hedeflenmektedir. 2013 yılında Türkiye'de, kömür ve doğal gazla çalışan termik santraller, elektrik üretiminin %70,4'ünü gerçekleştirerek en büyük paya sahibi olmuşlardır.

Sorun

Türkiye nüfusunun 2050 yılında, farklı senaryolara göre 93-111 milyonu bulacağı tahmin edilmektedir.²⁷ Bu tahminler ışığında, Türkiye'nin 2050'ye doğru "su fakiri" ülke konumuna gerilemesi beklenmektedir. Türkiye'nin 2025 yılı itibarıyla, toplam kullanılabilir su potansiyelini %100 oranında kullanması durumunda, su varlıkları üstündeki baskı çok daha fazla artacaktır. Üstelik havzalardaki su dağılımı ve kullanım oranları arasındaki fark göz önünde bulundurulduğunda, su potansiyelinin tümünün kullanılması, havzalar arası su transferini gündeme getirmektedir.²⁸ Açık kanal/kanalet sistemlerinde su kaçakları ve buharlaşma nedeni ile ciddi seviyede kayıplar yaşanmaktadır.²⁹

Günümüzde Konya Kapalı Havzası, Gediz, Büyük Menderes Havzaları ve Çukurova gibi su sıkıntısı yaşanan birçok havza ve alanda, bol su tüketen tarımsal ürünler yoğun olarak yetiştirilmektedir. Yörelerin iklimsel koşullarına uygun olmayan bu tarımsal üretim biçimi kısıtlı su varlıklarının, suya bağlı yaşam alanlarının yok olmasına neden olurken, orta ve uzun vadede üretime de büyük zarar vermektedir. Su kıtlığı ürün verimini düşürürken, ürün verimliliği düşen birçok havzada kırsal göç artmaktadır.

Sanayinin su kullanımındaki oranı her ne kadar düşük olsa da sürdürülebilir olmayan, su arıtmasız su kullanımı Türkiye'nin birçok su havzasında su kirliliğine neden olmaktadır. Günümüzde Ergene, Büyük Menderes, Gediz, Sakarya gibi Türkiye'nin nüfus, tarım ve sanayi havzaları, sanayi kaynaklı kirlilik nedeniyle henüz kaynağında suyunu kaybetmektedir. Bu havzalarda su,

4. derecede en düşük su kalitesi seviyesindedir. Bu durum insan ve ekosistem sağlığının yanında, tarım ve sanayi üretimini de tehdit etmektedir.

%16'lık oranla, kentler ve diğer yerleşim yerleri su tüketiminin diğer sektörlere göre daha düşük olduğu yerlerdir. Bununla birlikte özellikle göçlerle artan kentli nüfusun ve kentli yaşam standartlarının kent yakınlarındaki su varlıkları üzerinde baskısı giderek artmaktadır. Bu durum da özellikle kurak dönemlerde kentlerin sağlıklı suya erişme imkanını tehlikeye atmakta, çok daha maliyetli, ekosistemlere zarar veren ve havzaların sürdürülebilirliğini tehdit eden havzalar arası su transferini gündeme getirmektedir. Türkiye'nin yıllık su akış miktarının yaklaşık yarısı, 26 su havzasından beşinde (Fırat, Dicle, Doğu Karadeniz, Doğu Akdeniz ve Antalya) bulunmaktadır.³⁰ Bunlar dışında kalan 21 havza, toplam su akışının geri kalan yarısını paylaşmaktadır. Suyun dağılımındaki bu dengesizlik, havzaların hizmet ettiği nüfus miktarlarının değişkenliği ile daha da artmaktadır. Örneğin Türkiye nüfusunun %28'inin yaşadığı Marmara Havzası, toplam akışın sadece %4'üne sahiptir. Benzer şekilde Sakarya, Büyük Menderes, Ergene gibi havzalarda da akış miktarı ve hizmet edilen nüfus arasında belirgin farklılıklar görölmektedir.

Ayrıca kullanım oranı artan enerji sektörünün yaygınlığı, bu yaygınlaşmanın fosil yakıtlar kullanan ve kirletici güç tesislerinin kurulmasıyla değerlendirilmesi; fosil yakıtların üretimi, nakliyesi ve bu tesislerde kullanılması için ön hazırlığı ile gerekli soğutma ünitelerinde kullanılan su çekimini doğurmaktadır. Bu şekilde kurgulanan bir enerji üretimi, su kullanımı ve deşarjı; suyun temizlenmesi ve yenilenmesini sağlayan ekosistemlerin tahribatına neden olarak, suyun sağlıklı ve yenilenebilir bir varlık olarak kalmasını tehlikeye sokmaktadır.

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) Dördüncü Raporuna göre Türkiye, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden en çok etkilenecek bölgeler arasında bulunan Akdeniz Havzası'nda yer almaktadır.³¹ Havzalara ilişkin yapılan bilimsel çalışmalar havzaların son on yılda kuraklık eğiliminde olduğunu göstermekte ve Türkiye'de 2030 itibarıyla, güneydoğu ve doğu bölgelerinde %20 ile %40 arasında, iç ve batı bölgelerinde ise %40'ı aşan oranlarda su stresi yaşanacağı öngörülmektedir.³²

Çözüm Önerileri

Türkiye'nin gittikçe azalan ve bozulan su varlığı; suyu bilinçsizce tüketilecek bir kaynak değil korunması gereken bir doğal varlık olarak kabul eden, suyun sadece insanların değil, tüm canlıların yaşamı için sahip olduğu hayati önemi tanıyan, öncelikle suyu korumayı ve su varlıklarını havza bazında geliştirmeyi, katılımcı ve şeffaf bir anlayışla yönetmeyi hedefleyen bir Su Kanunu'na duyulan ihtiyacı artırmaktadır. Bu doğrultuda, TEMA Vakfı olarak 2012 yılında hazırladığımız Su Kanunu Tasarısı'ndaki, ekosistemlerin su hakkını ve toplumun kaliteli ve yeterli suya erişim hakkını temel alan önerilerimizin dikkate alınması gerektiğine inanmaktayız.

— Tarımda tasarruflu sulama sistemlerine geçilmesi, iletim ve dağıtım kanallarında su kayıplarının azaltılması için kapalı sulama sistemlerinin kullanılması tarımsal su tüketiminin azaltılmasında büyük önem taşımaktadır.

— Tarımsal ürün desteklerinde iklim değişikliğinin etkilerini göz önünde bulunduran, yörelerin iklim ve toprak şartlarına uygun, kuraklığa dayanıklı, su tüketimi düşük üretim modelleri geliştirilmeli ve teşvik edilmelidir.

— Sanayi üretiminde su kullanımı kayıt altına alınmalı, dağıtım haldeki sanayi kuruluşları organize sanayi bölgelerinde toplanmalı, su arıtma tesisi kurmak ve çalıştırmak teşvik edilmelidir.

Kentsel alt yapıların yenilenmesi, kırsal nüfusun yerinde istihdamının teşvik edilmesi gerekmektedir.

Daha az su kullanan enerji üretim tesisleri, katılımcı, şeffaf, tabandan tavana yönetim anlayışını öne çıkartan bir su kanunu ve etkin ve dinamik bir kurumsal yapı ile suyun varlığı ve çevrimi garanti altına alınmalıdır. Türkiye, çeşitli yenilenebilir enerji potansiyeli ile enerji üretimini sağlamalı, özellikle daha az su kullanımına ihtiyaç duyan rüzgar, güneş ve jeotermal enerji sahaları geliştirilmelidir.

Suyun çok büyük bir bölümünü kullanan tarımsal alanda verimli ve etkin su yönetimi için öncelikle su kullanıcı örgütlerinin, sulama birlikleri ve sulama kooperatiflerinin kurumsal yapılarını güçlendirecek acil tedbirler alınmalıdır.

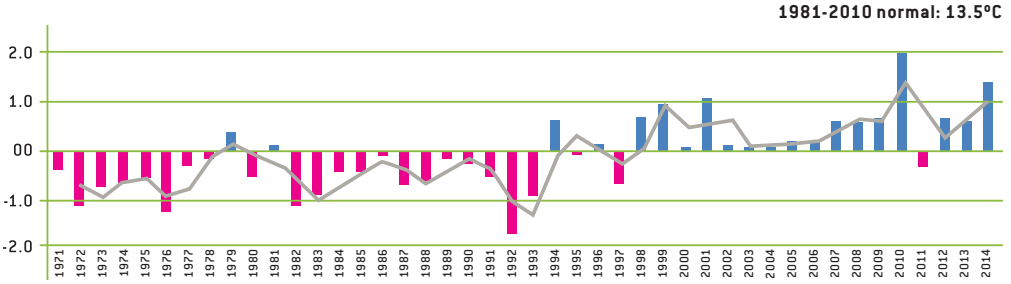
Su kullanımı ve tüketiminin, sektörel bazdaki gelişimi havza ölçeğinde dikkatlice takip edilmeli ve havza ölçeğinde uyumlaştırılmış entegre su kullanımı ve planlamasına hızla geçilmelidir. Suyun sektörel tahsisi konusunda oluşabilecek sorunların şimdiden görülebilmesi için havza ölçeğindeki entegre uyumlaştırılmış planlama çalışmalarına önem verilmelidir. Zira enerji üretimi daha çok suya, suyun temini de daha fazla enerjiye ihtiyaç duymaktadır. Bu çeşit dengesel ilişkiler ancak düzgün yönetildiğinde sürdürülebilir bir enerji ve su varlığından bahsetmek mümkün olabilir. 21. yüzyıl yönetişimi açısından, su kullanımı karar alma sürecinin merkezine konması gereken bir öneme sahiptir.

5. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

Mevcut Durum

Dünya Meteoroloji Örgütü'ne (WMO) göre 2014 yılında okyanuslar daha önce görülmediği şekilde ısınmış ve küresel ölçekte 2014 yılı sıcaklık ortalaması 1961–1990 ortalamasının 0.57°C üzerinde gerçekleşerek daha önceki en sıcak yıl olan 2010 yılını geçmiştir.³⁴ Amerikan Ulusal Oşinografi ve Atmosfer İdaresi'nin (NOAA) yaptığı değerlendirmeye göre de 2014 yılı 1880 yılından bu yana son 135 yılın en sıcak yılı olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'de de geçtiğimiz 40 yılda yıllık ortalama sıcaklıkların artış gösteren bir eğilime sahip oldukları Meteoroloji Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan "Türkiye yıllık ortalama sıcaklık anomalisi" grafiğinde de açıkça görülmektedir.

Şekil 1:Türkiye yıllık ortalama sıcaklık anomalisi (MGM, 2015)³⁵

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) tarafından kullanılan iklim modelleri, sera gazı emisyonlarına dair bir dizi senaryo altında, eğer emisyonlar mevcut hızda yükselmeye devam ederlerse, yüzyılın sonunda küresel ortalama sıcaklıkların bugüne göre 2.6-4.8°C artacağını, deniz suyu seviyelerinde

0.45–0.82 metre artış görüleceğini öngörmekte ve aşırı hava olaylarının görülme sıklığında artış yaşanacağını belirtmektedir.³⁶ Önümüzdeki 10-15 yılda güçlü bir biçimde eyleme geçmezse küresel emisyonların önce zirveye çıkması ve ardından düşmesi ile küresel ısınma ortalamasının 2°C'ye kadar çıkması neredeyse kesinleşmiştir. Bu kapsamda, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne (BMİDÇS) taraf ülkeler, geçtiğimiz yıllarda yapılan Taraflar Konferanslarında iklim değişikliğinin en ciddi etkilerinin engellenmesi ve ortalama küresel sıcaklardaki artışın 2°C'nin altında tutulması için bir dizi hedef belirlemiştir. Bu hedefler arasında 30 Kasım-11 Aralık 2015 tarihlerinde Paris'te yapılacak olan 21. Taraflar Konferansı'nda hükümetlerarası bir anlaşmaya varmak da bulunmaktadır.

Türkiye, IPCC raporlarına göre iklim değişikliği etkilerine en hassas bölgelerden birisinde yer almaktadır. Türkiye'de yıllık ortalama sıcaklığın gelecek yıllarda 2,5°-4°C artacağı, söz konusu artışın Ege ve Doğu Anadolu bölgelerinde 4°C, iç bölgelerde ise 5°C'yi bulacağı, Türkiye'nin daha sıcak, daha kurak ve yağışlar açısından daha belirsiz bir iklim yapısına sahip olacağı belirtilmektedir.

Bu süreçte Türkiye, gerek taraf olduğu uluslararası sözleşmeler, gerekse Avrupa Birliği adaylık süreci kapsamında etkilerini gittikçe daha fazla hissetmeye başladığı küresel iklim değişikliği ile ilgili bir dizi adım atmıştır. 2007 yılında Türkiye'nin Birinci Ulusal Bildirimi hazırlanmış, 2009 yılında İklim Değişikliği Strateji Belgesi tamamlanmış ve 2011 yılında da İklim Değişikliği Eylem Planı uygulamaya alınmıştır. Bu kapsamda, ilgili bakanlıkların katılımı ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı koordinasyonunda İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulu (İDHYKK) oluşturulmuş ve iklim değişikliği ile ilgili kararlar ve uygulamalar hayata geçirilmeye başlanmıştır.

Sorunlar

IPCC Raporlarına göre mevcut sera gazı emisyonlarının bu şekilde devamı halinde yüzyılın sonunda ısınma 4°C'yi geçecek ve bu durum aşırı ve potansiyel olarak geri döndürülemez etkilere neden olarak beraberinde insanları ve yeryüzünde yaşayan diğer canlıları kötü yönde etkileyecek felaketleri getirecektir. Ortaya çıkacak risklerin arasında aşağıdaki etkiler sayılabilir:

— Azalan yağış miktarları nedeniyle tatlı su varlıklarının hem niceliği hem de niteliği düşecek ve bu durum su güvenliği sorununa yol açacaktır.

— Sıcaklık artışıyla oluşacak deniz seviyesindeki yükseliş, fırtına sıklığı ve şiddetindeki artış, şiddetli hava olayları ve benzeri sebepler nedeniyle ekonomik faaliyetlerin çoğunu barındıran kentler olumsuz olarak etkilenecek, can ve mal kayıpları görülecek, istem dışı ve zorunlu göçler yaşanacak ve sonuç olarak toplumsal kırılganlık artacaktır.

— Sıcaklık artışları ve aşırı hava olayları nedeniyle tarımsal üretim düşecek ve bu durum artan yiyecek talebi ile birleştiğinde küresel ve bölgesel olarak gıda güvenliğine ilişkin büyük riskler oluşacaktır.

— İklim değişikliği ve beraberinde ekosistem üzerine getirdiği baskı unsurları nedeniyle 21. yüzyıl içinde çok sayıda canlı türü yok olacak ya da yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır.

— Sıcaklık artışı, yüksek nem oranları, aşırı hava olayları ve benzeri etkiler nedeniyle, özellikle az gelişmiş ülkelerde, insan sağlığı kötü yönde etkilenecek, hastalık görülme sıklıklarında artışlar yaşanacaktır. Bu durum gelişmiş ülkelerde de ekonomik faaliyetleri kötü yönde etkileyecektir.

Bütün bu sorunlar iklim değişikliği ile ilgili acil eyleme geçme gerekliliğini ortaya koymaktadır. Her ne kadar uluslararası kamuoyunda bu konuda bir görüş birliği oluőmuősa da, kimin, nasıl, ne zaman, ve ne oranda harekete geçeceği konusunda önemli bir gelişme kaydedilememiőtir. Ülkeler kendi ekonomik kalkınmalarını Dünya'nın geleceğinin önünde tutmuő, ve sonucunda geriye Kyoto Protokolü, Kopenhag'da başarıyla sonuçlandırılmayan 15. Taraflar Konferansı ve ardından gelen Cancun azaltım vaatleri gibi başarısız veya tam anlamıyla başarıya ulaőamayan deneyler kalmıştır. Son olarak 2014 sonunda Lima'da yapılan 20. Taraflar Konferansı'nda ülkelerin 2030 yılına dek yapacakları azaltım miktarlarını belirlemeleri için bir karara varılmıő ve ülkelerin 2015 sonunda Paris'te yapılacak 21. Taraflar Konferansı öncesinde Ulusal Olarak Belirlenmiő Katkı Niyetlerini bildirmeleeri istenmiőtir. Belirtilen son bildirim tarihine kadar çok az sayıda ülke azaltım niyeti bildirmiő, ve şimdiye kadar bildirilen toplam emisyon azaltımı miktarı 2°C derecelik sıcaklık artışı için gerekli olan hedefin çok altında kalmıştır.

Türkiye'nin uzun yıllar boyunca iklim değişikliği ile ilgili net bir politikası olmamıőtır. Uluslararası süreçler sırasında daha çok "bekle gör" anlayıőı hakim olmuştur. İklim Değişikliği Eylem Planı ancak 2011 yılında yürürlüğe girebilmiő, fakat şimdiye kadar beklenen etkinlikte yürütölmesi mümkün olmamıőtır. Her ne kadar İDHYKK gibi süreci iyi yönetebilmek için iyi niyetli girişimler olsa da, bu kurum bakanlıklar arasındaki koordinasyonu tam anlamıyla saęlayamamıőtır. Özellikle Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından belirlenen enerji üretim stratejisi kömüre dayalı bir şekilde geliştirilmiő ve iklim dostu bir şekilde belirlenmemiőtir. Bunun yanında İDHYKK karar alma süreçlerine çevre alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının katılımı eksik kalmıő, kurul yeterince kapsayıcı olamamıőtır. İklim değişikliği ile mücadelede yasal ve teknik altyapı henüz tam anlamıyla tamamlanamamıőtır.

Çözüm Önerileri

Var olan bütün bu sorunlara karşı 7 Haziran 2015 seçimleri sonrası karar alıcılardan beklediğimiz ilk adım 2015 sonunda Paris'te yapılacak 21. Taraflar Konferansı öncesinde Türkiye'nin kararlı bir şekilde sera gazı emisyonu azaltım hedeflerini ortaya koyması, iklim dostu politikaları savunarak, çevresindeki ülkelere liderlik etmesi ve diğer ülkelere örnek teşkil eden bir azaltım katkı niyeti açıklamasıdır.

İklim değişikliği ile mücadele etmek için adımlar atmak Türkiye'nin kalkınması için bir engel değildir, tam tersine ülke kalkınmamızı hızlandıracaktır. Yapılması gereken en önemli şey, zaten hali hazırda yapılmakta olan altyapı yatırımlarının iklim dostu biçimde ve iklim değişikliğine direnci artırarak gerçekleştirilmesidir. Bu şekilde hem yatırım sürececek ve ülkemiz kalkınmaya devam edecek, hem de iklim değişikliğinin olumsuz etkileri nedeniyle gelecekte görülecek ekonomik kayıplar en aza indirgenecektir. Gelecekteki ekonomik büyüme, geçmişin yüksek karbonlu modelini kopyalamak anlamına gelmemelidir. Düşük karbonlu bir ekonomi ile de büyümemiz ve kalkınmamız mümkündür.

İklim değişikliğine karşı dirençli ve ekonomik olarak güçlü bir ülke olma hayalimiz ancak bütün toplum olarak bir araya gelip aşağıda sayılan politikaları hayata geçirmemiz ile mümkündür.

Azaltım Politikaları

Toplu kamu taşımacılığı sistemi çevresinde inşa edilen, derli toplu ve diğer şehirler ile bağlantılı bir kentsel gelişim planlanmalıdır. Ekonomik açıdan dinamik, daha sağlıklı ve daha düşük emisyonlara sahip şehirler yaratılmalıdır.

Mahsul ve canlı hayvan verimliliğini artıracak politikalar ile toprak ve su yönetiminde kapsamlı yaklaşımlar ve yeni teknolojiler kullanılarak gıda üretimi artırılmalıdır. Bu sayede arazi kullanımından kaynaklanan emisyonlar düşürülebilir.

Ekonominin büyümesi için gerekli olan enerji talebini karşılamak için karbon emisyonlarını artıracak enerji arzının yerine, öncelik, enerji verimliliğini artırıcı çözümler geliştirilmesine ve enerji talebinin kontrolüne verilmelidir.

Karbon vergisi konarak sera gazı emisyonlarının yarattığı dışsallıklar engellenebilir. Bu verginin toplanması ile yaratılacak maddi kaynak, iklim dostu altyapı projelerini hayata geçirmek için kullanılmalıdır.

Ülkemizde var olan yüksek güneş enerjisi ve rüzgâr enerjisi potansiyelleri kullanılmalı ve fosil yakıt kaynakları, yenilenebilir enerji kaynakları ile ikame edilmelidir. Bu şekilde hem Türkiye'nin enerji tedariki açısından dışa bağımlılığına çözüm getirilmesi, hem de ülkemizin iklim değişikliğine daha dirençli bir şekilde kalkınması sağlanarak daha iyi bir gelecek yaratılması mümkündür.

Uyum Politikaları

Ülkece iklim değişikliğinden toplumun çeşitli kesimlerinin değişik oranlarda etkileneceğini göz önünde bulundurarak yüksek risklere daha açık kesimlere (çiftçiler, kadınlar, dar gelirliler gibi) yönelik koruyucu politikalar geliştirilmelidir. İklim değişikliğinin derinleştireceği gelir eşitsizliğine karşı sosyal politikalar oluşturulmalı ve iklim adaleti sağlanmalıdır.

Artan kuraklık riskleri nedeniyle iyice baskı altına giren tatlı su varlıklarını korumak için var olan su kullanım politikaları gözden geçirilmeli; yer üstü ve yer altı su rezervlerini kirlüten veya sürdürülemez şekilde tüketen üretim biçimlerinden vazgeçilip daha temiz üretim biçimlerine yatırım yapılmalıdır.

Kuraklığa bağlı verim ve üretim düşüklükleri nedeniyle oluşabilecek gıda fiyatı artışlarını kontrol altına alabilmek için bir destekleme fonu oluşturulmalıdır. Yatırımlar, kuraklığa

dayanıklı ve yerel tohumlar ile tarımsal teknolojiyi geliştirmek için yeniden yönlendirilmelidir.

Düzensiz ve aşırı yağışlar ve yükselen deniz seviyesi sonucu oluşabilecek sel ve taşkınları engellemek için özellikle alçak kesimler ile kıyı bölgelerinde gerekli altyapı yatırımlarına öncelik verilmelidir. İklim değışikliği kaynaklı doğal afetler için DASK benzeri bir iklim değışikliği sigorta fonu oluşturulmalıdır.

En önemlisi, bütün bu politikaların hükümet, sivil toplum ve reel sektör olarak birlikte, katılımcı, demokratik ve şeffaf bir şekilde, hayata geçirilmesi için çaba harcanmalıdır.

Unutmamalıyız ki büyümenin hızı kadar niteliği de önemlidir. Yukarıda sayılan düşük karbonlu politikalar daha fazla enerji güvenliği, daha az trafik tıkanıklığı, daha iyi yaşam kalitesi, iklim değışikliğine karşı daha fazla dayanıklılık, daha yüksek sağlık kalitesi, ve daha iyi çevre benzeri çok sayıda başka fayda da sağlayacak ve bu faydalar yukarıdaki politikaların yürütülmesi için gerekli olan maliyetlerden daha fazla olacaktır.

Öte yandan bütün bunların anlamlı olabilmesi ve başarıya ulaşması için bu politikaları destekleyen güçlü ve hakkaniyetli bir uluslararası anlaşma esastır. Bu nedenle 2015 sonunda Paris'te yapılacak 21. Taraflar Konferansı sırasında Türkiye'nin öncü bir rol üstlenerek bu anlaşmanın başarıyla yapılmasını sağlaması ve diğer ülkelere liderlik etmesi çok önemlidir.

6. ENERJİ

Mevcut Durum

Türkiye'nin enerji ithalatının yüksek olması gerekçesiyle 2012 yılı kömür yılı ilan edilmiş ve elektrik üretme amaçlı hem kömür hem de nükleer santral yatırımları hız kazanmıştır.

Türkiye'de enerjinin görünümüne bakıldığında; enerji arzında en büyük payın fosil yakıtlara ait olduğu görülmektedir. Toplam enerji arzında en büyük pay doğal gazındır ve onu kömür ve petrol izlemektedir. Kömürle üretilen enerji içinde ithal kömürün payı daha yüksektir.³⁷

Tablo 3: Birincil enerji arzının kaynaklara göre dağılımı

Enerji Kaynağı	Bin TEP*	%
Doğalgaz	37.628	31,3
Kömür	34.668	28,8
İthal kömür	21.069	17,5
Yerli kömür	13.599	11,3
Petrol	33.896	28,2
Rüzgar, güneş, jeo ve diğer	8.988	7,5
Hidro	5.110	4,2
Toplam bin TEP	120.290	100,0

*TEP: Ton Eşdeğer Petrol - Enerji kaynaklarının tek birim ile ifade edilmesini sağlayan ve 10 milyon kCal karşılığına gelen enerji birimi.

Enerjinin hangi alanlarda ne kadar tüketildiğine bakıldığında ise, enerjinin en fazla konut ve ofislerde, çevrim ve elektrik santral-lerinde ve sanayi tesislerinde tüketildiği görülmektedir.³⁸

Tablo 4: Enerji tüketiminin sektörlere göre dağılımı

Enerji Kullanım Alanları	Bin TEP*	%
Çevrim ve Enerji Sektörü	30.866	25,6
Sanayi Tüketimi	30.137	25,1
Konut ve Hizmetler	31.402	26,1
Ulaştırma	22.772	18,9
Tarım	1.633	1,4
Enerji dışı	3.479	2,9
Toplam bin TEP	120.288	100,0

2013 yılında toplam 20.6 milyon TEP'lik (240.154 GWh) elektrik üretimi yapılmıştır. Elektrik üretiminin kaynaklara göre dağılımına bakıldığında, en fazla tüketilen kaynağın doğal gaz olduğu, ikinci sırada ise kömürün yer aldığı görülmektedir.³⁹

Tablo 5: 2013 yılı elektrik üretiminin kaynaklara göre dağılımı

Elektrik Üretim Kaynakları	GWh	%
Doğalgaz	105.116,3	43,8
Kömür	63.786,0	26,6
Hidro	59.420,5	24,7
Rüzgar, Jeo	8.921,0	3,7
Petrol ve diğer	2.910,1	1,2
	240.154	100,0

2013 yılında tüketilen toplam 198.045 GWh'lik elektriğin sektörlere göre dağılımına bakıldığında, sanayi sektörü ile konut ve hizmetler alanlarındaki elektrik tüketimlerinin yakın olduğu görülmektedir.⁴⁰

Tablo 6: Elektrik tüketiminin sektörlere göre dağılımı

Elektrik Tüketim Alanları	Tüketim Oranı %
Sanayi	47,1
Konut ve Hizmetler	45,7
Diğer	7,2
	100,0

Birincil enerji ve elektrik ihtiyaç projeksiyonları büyüme hedeflerine göre belirlenmektedir. Dünyada 2015-2016 için büyüme %3,5-3,7 oranında tahmin edilmektedir⁴¹ ve 2030'a kadar da bu oranda seyretmesi beklenmektedir.⁴² Diğer yandan Uluslararası Enerji Ajansı, son 12 yılda %2 civarında olan küresel enerji talebindeki artışın önümüzdeki dönemde yavaşlayacağını ve enerjide büyümenin yıllık %1 civarında olacağını öngörmektedir.⁴³

Türkiye ise, 2003-2013 döneminde ortalama %5 büyürken, aynı dönemde birincil enerji tüketimi de yılda ortalama %4 artmıştır.⁴⁴ Hükümetin 2011 yılında belirlediği 2023 hedeflerine göre yıllık büyüme hedefi %7-8 olarak hesaplanırken, elektrik enerjisi ihtiyaç projeksiyonları da buna göre %6-8 oranında hesaplanmıştır.⁴⁵ Buna karşılık ekonomik büyüme 2014 yılı itibarıyla %3 oranında gerçekleşmiştir. Öngörülen büyüme gerçekleşmediği için TEİAŞ elektrik ihtiyaç projeksiyonunu %4,5-6 aralığına çekmiştir.⁴⁶ 2011 yılı elektrik arzı 227 bin GW iken, 2020 için 398 bin GW hedeflenmiş, ardından hedef, 333 bin GW olarak revize edilmiştir. Aradaki fark, Akkuyu Nükleer Güç Santrali üretiminin iki katına denk gelmektedir.⁴⁷

Türkiye enerji yoğunluğu yüksek bir ülkedir. Enerji yoğunluğu, bir ülkenin birim milli gelir üretmek için tükettiği enerji miktarını ifade etmektedir. Türkiye'de enerji yoğunluğu 8,0 birim iken, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ortalaması 6,3 ve Avrupa Birliği (AB) ortalaması 5,0'dır. OECD 2002-2011 döneminde enerji yoğunluğunu %11 azaltmışken, AB %13 azaltmıştır. Türkiye ise bu sürede enerji yoğunluğunu %1 düşürebilmiştir.⁴⁸

Mevcut politikalar kapsamında İdare, büyüme hedeflerine paralel olarak belirlenen enerji politikaları ile aşağıdaki hedeflere ulaşmayı planlamaktadır:⁴⁹

- Elektrik üretimi kurulu gücünü 120 GW'a çıkarmak (mevcut 70 GW)
- Yerli linyit rezervlerini elektrik üretmek amacıyla değerlendirmek ve yerli linyite dayalı 18.500 MW'lık kurulu güç inşa etmek
- Elektrik üretiminde kömürün payını iki katına çıkarmak (2013 yılında 32 milyar kWh olan üretimin 2019 yılında 57 milyar kWh'ye ulaşması)
- 10 GW yeni HES kurulu gücü eklemek, 2023 yılına kadar 23 GW olan HES kurulu gücünü potansiyelin tümü olan 36 GW'a çıkarmak
- 2030 yılına kadar 3 nükleer santrali işler hale getirerek elektrik arzının %15'ini nükleer enerjiden karşılamak
- 0,6 GW jeotermal, 3 GW güneş, 20 GW MW rüzgar enerjisi kapasitesine ulaşmak ve elektrik üretiminde yenilenebilir enerji kaynaklarının payının %30'a yükseltmek

Sorun

Kömür ve nükleer enerjiden elektrik üretiminin gerekçesi, enerji ithalatının maliyeti olarak gösterilmektedir. Ancak 2012 yılı enerji ithalat değerlerine bakıldığında, 60 milyar dolarlık ithalat faturasının yarısından fazlası (31,5 milyar dolar) ham petrol ve petrol ürünlerinden oluşmaktadır. Nükleer enerji ve kömürle ikame edilmesi planlanan doğalgaz, faturanın 23 milyar dolarlık kısmına karşılık gelmektedir. Petrolün %67'sinin tüketildiği karayoluyla ulaştırmaya dair çözümler geliştirilmemekte, yani çözüm gerektiren asıl kalemlere dair politika üretilmemektedir.⁵⁰

Enerji arzında yerli kaynakların payının arttırılması hedefiyle elektrik üretiminde linyitin payının iki katına çıkmasına yönelik maden arama ve termik santral projeleri yürütülmektedir.⁵¹ (33 milyar kWh saat olan yerli kömürden üretilen elektrik miktarının 2019'a kadar 60 milyar kWh'ye çıkarılması hedeflenmektedir.) Bu amaçla Türkiye'nin Konya-Karaman, Eskişehir, Afyon gibi verimli ovalarının kömür ocaklarına dönüştürülmesi planlanmaktadır. İthal kömürlü termik santral projeleri Çanakkale, Adana gibi önemli doğa alanları ve tarım havzalarında yoğunlaşmaktadır. Dünya kömürden uzaklaşırken Türkiye'de hem ithal hem de yerli kömüre dayalı, ülkenin 50 yıllık enerji arz yapısını belirleyecek termik santral projelerine yatırım yapılmaktadır. Ayrıca yerli linyiti "değerlendirilerek", elektrikte doğalgazın payını düşürme hedefiyle "ithal kömür" kullanan termik santral yatırımları hayata geçirilerek verimli tarım arazileri gözden çıkarılmaktadır. Kömür başta olmak üzere fosil yakıtların sağlık, işgücü kaybı, tarımsal verim kaybı gibi maliyetleri yatırım maliyetlerine dahil edilmemektedir.

TÜİK'e göre 2012 yılında toplam sera gazı emisyonu 439,9 milyon ton CO₂ olarak gerçekleşmiştir ve toplam emisyon içinde en büyük pay %70,2 ile enerji sektöründür.⁵² Dolayısıyla iklim değişikliği ile mücadelede enerji politikaları çok önemli bir role sahiptir. 2013 yılı itibariyle elektrik sektöründen kaynaklı sera gazı emisyonunun 110 milyon ton CO₂ civarında olduğu hesaplanmaktadır. Kömüre dayalı enerji politikasının hayata geçirilmesiyle bu miktarın 2030'da ikiye katlanacağı öngörülmektedir.⁵³

Kalkınmışlık ve enerji tüketimi doğru orantılı değildir; önemli olan ne kadar enerji tüketildiği değil, tüketilen enerji ile ne kadar milli gelir yaratılabildiğidir. Enerji yoğun sanayi sektörleri teşvik edilmekte, sanayide enerji yoğunluğunun düşürülmesine yönelik önlemler alınmamaktadır. Enerji verimliliği ve tasarrufuna yönelik politikalar geliştirilmemekte, geliştirilen politikalar kağıt üstünde kalmaktadır (örn: Enerji Verimliliği Yasası). Bölgesel teşvikler, alım garantileri ile kömür yakıt enerji tesisleri

desteklenirken yenilenebilir enerji politikalarına öncelik verilmemektedir.

Çözüm Önerileri

Enerji politikalarından bahsederken enerjiye sadece arz yani üretim tarafından değil enerji talebi yani ihtiyaç/tüketim tarafından bakmak gerekmektedir. Enerji üretimini konuşmak için önce ne kadar enerjiye ihtiyacımız olduğu doğru tespit edilmelidir. Çözümün ilk kısmı enerji ve elektrik ihtiyacı ile ilgili doğru projeksiyonları yapmaktır. Aksi halde ihtiyacımız olmayan enerji arzını sağlamak amaçlı inşa edilecek nükleer güç santralleri ve kömürlü termik santraller ile hem mali kaynaklar boşa harcayacak hem de çevre ve insan sağlığı üzerinde dönüşü olmayan etkileri olan bu yatırımların sonuçları ile baş etme durumunda kalınacaktır.

İkinci konu; “enerji ihtiyacını karşılamanın tek yolu üretimi artırmak mıdır?” sorusuna yanıt aramak olmalıdır. Enerji yoğunluğunu düşürmeye yönelik yapılacak yatırımlarla, var olan enerji kaynaklarının etkin kullanımı sağlanmalıdır. OECD 2002’den 2011’e enerji yoğunluğunu %11, AB %13 azaltmış durumdadır. Türkiye’de ise enerji yoğunluğu 2002-2011 arası %1 azalmıştır. Devletin enerji tasarrufu ve verimliliği ile ilgili 2007’de çıkardığı yasaya göre 2023’e kadar enerji yoğunluğunun %20 azaltılması hedeflenmektedir. Diğer yandan 2011 yılında Dünya Bankası’nın yaptığı enerji verimliliği çalışmasına göre Türkiye’deki enerji verimliliği potansiyeli %27 oranındadır.⁵⁴ Dolayısıyla yeni enerji ve elektrik üretim tesislerine yatırımdan önce yapılması gereken enerji verimliliği/tasarrufu konularına yatırım yapmak olmalıdır.

Projeksiyonların revize edilmesi, enerji verimliliği/tasarrufu çalışmalarının tamamlanması ardından gerek duyulan birincil enerji ve elektrik ihtiyacı; nükleer enerji ve kömür gibi kirli enerji kaynaklarından değil güneş ve rüzgar gibi yenilenebilir enerji kaynaklarından karşılanmalıdır. Yenilenebilir enerji yatırımlarında bilimsel

ve etik standartlara dayanan etki değerlendirme süreçleri esas alınmalıdır. Çevresel etki değerlendirme, proje bazında değil, bütüncül, bölgesel ölçekte yapılmalıdır. Aksi takdirde; yenilenebilir enerji kaynağı sayılan hidroelektrik santrallerinin akarsu ekosistemlerinde yaban hayatında ve bitki çeşitliliğinde tahribata yol açması kaçınılmaz olacaktır.

7. MADENCİLİK

Mevcut Durum

Türkiye’de maden arama ve çıkarma faaliyetleri çok uzun zaman boyunca MTA ve EtiBank gibi kamu kuruluşları eliyle yürütüldükten sonra özellikle 1980’ler sonrasında yaşanan liberalizasyon politikaları sonrasında gitgide daha çok özel sektör tarafından yrtlmeye başlanmıştır. Bu süreçte hem maden ocağı sayıları ve hem de bütün maden türlerinde toplam üretimler artmıştır. Özellikle 2005 ve 2013 yılları arasında, Tablo 1’de görüldüğü üzere, Türkiye’de artan inşaat, altyapı, ve enerji yatırımları ile paralel olarak yapı malzemeleri ve fosil yakıt madenciliğinde toplam girişim sayısı katlanarak artmıştır. Bu süreçte madencilik sektöründe özel sektörün rekabet gücünü arttırabilmek için yasal mevzuatta sık sık değişiklikler yapılarak daha önce uygulanmakta olan sıkı yasal düzenlemeler gevşetilmif, devletin müdahale ve denetim yetkileri mümkün olduğunca yumuşatılmıştır.⁵⁵

Tablo 7: Bazı maden sektörlerindeki girişimci sayısının yıllara göre değişimi ⁵⁶

	Girişimci Şirket Sayısı		
	2005	2013	2005-2013 Yüzde değişim
Yapı Malzemeleri	491	1.215	%147
Granül, micir ve toz; çakıl	207	524	%153
Granit, kumtaşı ve diğer süsleme veya yapı taşları	39	59	%51
Doğal kumlar	37	161	%335
Kireçtaşı ve alçıtaşı	56	95	%70
Mermer ve diğer kalkerli süsleme veya yapı taşları	152	376	%147
Kömür	123	164	%33
Linyit	91	153	%68
Taş Kömürü	32	11	-%66
Metaller	22	52	%136
Demir	15	35	%133
Bakır	4	11	%175
Değerli metaller (altın ve gümüş)	3	6	%100

3213 sayılı Maden Kanunu'nun 7. Maddesine 2010 yılında yapılan eklemeler ve düzenlemeler ile ülkenin biyolojik çeşitliliğini koruma bakımından önem taşıyan milli parklar, yaban hayatı koruma ve geliştirme sahaları, muhafaza ormanları gibi sahalarda maden arama ve işletme faaliyetleri, bu alanlara ilişkin ilgili kurumlardan izin alınması şartıyla mümkün kılınmıştır. Milli Parklar Kanunu'nda ise tabiat parkları ile tabiatı koruma alanları hariç diğer kanun kapsamı içindeki alanlarda Bakanlar Kurulu'nca izin verilmesi hükme bağlanmıştır. Yine Maden Kanunu'nun aynı maddesinde orman alanlarında maden arama ve işletme faaliyetlerine yönelik izinlerin 6831 sayılı Orman Kanunu hükümlerine göre verileceği yer almıştır. Orman Kanunu'nun 16. Maddesinde ise milli parklar gibi biyolojik çeşitliliğin korunması açısından önemi bulunan Devlet ormanları sınırları içindeki

tohum meşcereleri, gen koruma alanları, muhafaza ormanları, orman içi dinlenme yerleri, endemik ve korunması gereken nadir ekosistemlerin bulunduğu alanlarda maden aranması ve işletilmesine Bakanlığın izin verebilmesine olanak tanınmıştır. Söz konusu kanun maddesine ilişkin uygulama yönetmeliğinde ise ormanlık alanlarda madencilik yapılabilmesi sadece yönetmelikte belirtilen evrakların tamamlanması ile olanaklı hale gelmiştir. Sonuç olarak ormanlar ve korunan alanlar madencilik faaliyetlerinin kısıtlanmadığı alanlar haline getirilmiştir. 2013 yılı sonuna kadar, 6831 Sayılı Orman Kanunu'nun 16. maddesine göre 62.305 hektar orman alanında maden arama ve işletme çalışmaları yapılması için izin verilmiştir.

Tablo 8: 6831 Sayılı Orman Kanunu'nun 16. ve 18. maddelerine göre 2013 yılı sonuna kadar verilen izinler

İZİN CİNSİ	Adet	Hektar
Maden İşletme	15,478	42.706
Maden Tesis	12,494	19.523
Ocak İzni	414	76
TOPLAM	28,386	62.305

Sorunlar

Madencilik faaliyetleri, özellikle de açık işletme yöntemiyle yapılıyorsa, çalışılan sahalarda çok ciddi topoğrafya, jeolojik yapı, su rejimi ve peyzaj değişikliklerine neden olmakta ve çevredeki bitki örtüsünün tahrip olmasına yol açmaktadır. Yeraltı sahalarının ise özellikle su ve su ekosistemleri üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır. Maden çıkarma sırasında yaşanan sorunların yanı sıra bir de ayrıştırma ve işleme sırasında kullanılan metotların neden olduğu çevre sorunları vardır. Özellikle metal cevheri çıkarılan madenlerde çok miktarda su tüketimi yapılmakta, maden cevherleri siyanür vb. zehirli kimyasallar kullanılarak ayrıştırılmakta, atık sular ise açık havuzlarda depolanmaktadır. Türkiye'de son yıllarda cevher ayrıştırılmasını gerektiren demir,

bakır, altın, gümüş ve benzeri madencilik faaliyetleri katlanarak artmıştır.

Özellikle yapı malzemesi çıkarılmasına yönelik madencilik faaliyetleri açık işletme yöntemiyle yapılmakta ve çevredeki bitki örtüsüne çok ciddi zararlar vermektedir. Madencilik faaliyetleri sonrasında ise maden alanlarının iyi rehabilite edilememesi nedeniyle toprak üzerindeki yüzey akıntıları erozyon baskısına neden olmaktadır. Yüzey akıntılarının toprak yığınlarda kalan tuz ve mineralleri çözmesi nedeniyle de maden çevresindeki tarım ve hayvancılığa dayalı sosyo-ekonomik faaliyetler tehlikeye düşmektedir.

Türkiye, taraf olduğu Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi ile biyolojik çeşitliliğin korunması konusunda taahhütte bulunmuştur ve bu sözleşme Anayasa hükmündedir. Milli Parklar Kanunu'nda milli parklar, yaban hayatı koruma alanları, tabiat parkları ve benzeri sahip oldukları doğal kaynak değerlerinin korunması gereken alanlar Bakanlar Kurulu ya da yetkili Bakanlık tarafından koruma altına alınmakta, ama yine Bakanlar Kurulu kararları ile söz konusu alanlarda madencilik faaliyetlerine izin verilebilmektedir. Benzer şekilde Orman Kanunu'nda yer alan tohum meşcereleri, gen koruma alanları, muhafaza ormanları, endemik ve korunması gereken nadir ekosistemlerin bulunduğu alanlar da biyolojik çeşitliliğin korunması konusunda kritik derecede önemi olan alanlardır. Tüm bu alanların madencilik çalışmalarına konu edilmesi, her ne kadar ÇED raporu istense bile hiç tartışmasız doğal ekosistemin parçalanmasına, biyolojik çeşitliliği oluşturan organizmaların rahatsızlıklarına, göçlerine ve yaşadığı ortamları kaybetmelerine yol açacaktır.

Yasalarda önemli koruma alanlarında madencilik faaliyetlerine izin verilebilmesine olanak tanınması, politik olarak sahip olunan biyolojik çeşitliliğimizin madenlerden hatta çakıl ve taşlardan daha değersiz olduğunu göstermekte ve imzalanan Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesine aykırı uygulamaların önünü açmaktadır.

Enerji arzında yerli kaynakların payının arttırılması hedefiyle elektrik üretiminde linyitin payının arttırılmasına çalışılmakta ve Türkiye'nin Konya-Karaman, Eskişehir, Afyon gibi verimli ovalarının kömür ocakları haline getirilmesi planlanmaktadır. Dünya kömürden uzaklaşırken Türkiye, yerli linyiti "değerlendirmek" hedefiyle çok sayıda yeni maden yatırımı yapmakta ve verimli tarım arazilerini gözden çıkarmaktadır. Maden işletmelerinin sağlayacağı katma değer hesabında neden olduğu sağlık harcamaları yükü, işgücü kaybı, tarım alanlarındaki verim ile doğal ekosistem hizmetlerinde görülen kayıplar dikkate alınmadığından doğru olarak hesaplanmamakta, kamuoyu yanlış bilgilendirilmektedir.

Çözüm Önerileri

Madencilik faaliyetleri mutlaka etkin bir planlama ile ülkenin ihtiyaçları göz önünde bulundurularak çevreye duyarlı bir şekilde yürütülmeli, üstün kamu yararı öncelikli hale getirilmelidir. Özellikle ormanlık alanlarda yapılan madencilik faaliyetlerinde ormanların ekosistem için sağladığı yararlar göz ardı edilmemelidir. Bu kapsamda 6831 sayılı Orman Kanununun 16. Maddesi ile Milli Parklar Kanunu yeniden düzenlenmelidir.

Milli Parklar kanunu kapsamına giren alanlar ile tohum meşçeleri, gen koruma alanları, muhafaza ormanları, endemik ve korunması gereken nadir ekosistemlerin bulunduğu alanlar, biyolojik çeşitliliğin korunması konusunda kritik derecede önemi olan alanlar madencilik çalışmalarına izin verilmeyecek alanlar olarak belirlenmelidir. Ülkenin genelinde yaygın olan taş, kum ve çakıl işletmeleri için ormanlık alandan çıkarılması gerektiği konusunda zorunluluğun kanıtlanmasını ve üstün kamu yararı ilkesinin hayata sokulmasını sağlayacak mevzuat düzenlemeleri yapılmalıdır.

Hem çıkarılma hem de işleme/yakılma sırasında çevreye çok fazla zarar veren kömür madenciliğine verilen destekler kaldırılmalı, özellikle düşük kalorili kömürler toprak altında bırakılmalıdır.

Doğru ve uygulanabilir bir evre ve madencilik mevzuatının oluşması ise etkili ve yaygın bir idari örgütlenme ile mümkün olabilir. İşletmesi devam eden madenlerde kamusal denetimin sıkılaştırılması, işletmesi sona eren madenlerde ise evre rehabilitasyonu yükümlölüklerinin ciddi olarak denetlenmesi gerekmektedir.

Geri dönüşü olmayan ve siyanür havuzları gibi uzun süreli zehirli atıklar üreten madencilik faaliyetlerinin ekosistem ve gelecek nesiller üzerinde yaratacağı ekstra maliyetler göz önünde bulundurulmalıdır.

Sosyal, ekonomik ve çevresel açılardan sürdürülebilir bir madencilik sektörü ise kamu, özel sektör ve sivil toplum örgütlerinin yapıcı işbirliği ile mümkündür. Tüm tarafların doğrudan katılımlarını sağlamayan maden arama ve çıkarma faaliyetleri toplumsal ihtilaflara neden olacak ve ölkemiz için faydadan çok zarar getirecektir.

8. SONUÇ

Anayasamızın 56. maddesinde “evre hakkı”, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamayı herkese bir hak olarak tanımiştır ve bu hak, insan odaklıdır. Oysa doğal varlıklar olmaksızın insan da dahil hiçbir canlı varlığını sürdürmez. Artık insana yönelik bir haktan değil, insanın da bir parçasını teşkil ettiği “eko-sistemin haklarından” bahsetmek gerekmektedir. Böylece insan da diğer canlıların yaşama haklarına eşit haklara sahip olmalıdır. Bu nedenle, evre ve doğal varlıkların korunması ve verimli kullanılmasına yönelik, etkili hukuksal düzenlemeler yapılmalıdır. Hukuksal düzenlemeler ilke olarak “evre ve doğal varlıkları korumayı” amaç edinmelidir.

“Çevre Yönetimi ve Doğal Varlıkların Korunması” stratejileri ve politikaları hayata geçirilirken çevresel bilgilere erişim hakkı, çevresel karar alma süreçlerine halkın katılım hakkı ve çevresel konularda yargıya erişim hakkı esas alınmalıdır. Bunlar içinde çevresel bilgiye erişim hakkı, katılım ve yargıya erişim haklarının kullanılabilmesinin ön koşuludur. Çevre ile ilgili karar alma süreçlerine halkın aktif katılımının sağlanması için kamu kararlarına temel olan politikaların kamuoyu ile paylaşılması ve kamuoyunun sürekli bilgilendirilmesi önemlidir.

Düzenlemeler öncelikle;

- Bilgi Edinme Hakkı,
- Katılım Hakkı,
- Başvuru ve Dava Hakkı,
- Ekosistem Hakkı,
- Ekosistemin Korunmasını Talep Etme Hakkı

olmak üzere, beş temel hakkı gözetmelidir. Anayasada bu hakları yeterince tanımlayıcı yeni hükümler yer almalıdır. Bunlardan “katılım hakkı”, “ekosistem hakkı”, “ekosistemin korunmasını talep etme hakkı”, Anayasamızda düzenlenmemiş olup, ekosistemin korunmasındaki en temel eksikliklerdir. Türkiye Cumhuriyeti bir yandan Anayasaya bu konuda bir düzenleme eklerken, çevresel konularda bilgiye erişim ve katılımı düzenleyen ve kısa adı Aarhus Sözleşmesi olan uluslararası sözleşmeyi de mutlaka imzalamalıdır.

9. DİPNOTLAR

1. Orman Genel Müdürlüğü 2010-2013 Yılı Faaliyet Raporları, www.ogm.gov.tr
2. UNEP-WCMC 2014. The Word Database On Protected Area, Ağustos 2014, Cambridge, UK
3. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü 2012. Biyolojik Çeşitliliği İzleme ve Değerlendirme Raporu,
4. TÜİK, 2014 verileri.
5. FAO 2009. How to feed the world 2050. High level expert forum, held in 12-13 October 2009, Rome. http://www.fao.org/fileadmin/templates/wsfs/docs/Issues_papers/HLEF2050_Global_Agriculture.pdf
6. FAO 2014. The State of Food and Agriculture 2014 IN BRIEF <http://www.fao.org/3/a-i4036e.pdf>
7. MİRAN, Bülent. 2005. Tarımsal yapı ve üretim. Fahri YAVUZ editörlüğünde hazırlanan Türkiye’de Tarım kitabı, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Yayını, sayfa: 9-41
8. Türkiye Ziraat Odaları Birliği 2014. 19.04.2015 tarihli Basın Bülteni: <http://www.tzob.org.tr/Bas%C4%B1n-Odas%C4%B1/Haberler/ArtMID/470/ArticleID/1478/Tar%C4%B1ma-destek-milli-gelirin-y252zde-1%E2%80%99ine-231%C4%B1kar%C4%B1lmal%C4%B1%E2%80%A6>
9. Mnatsakanian, R. A., E. G. Bellinger, and D. Üрге-Vorsatz, eds. Global environment outlook 4: environment for development.

United Nations Environment Programme; Stationery Office distributor, 2007. p.118, Fig. 4.1

10. Devlet Su İşleri (DSİ), son erişim: 22-04-2014. Toprak ve Su Kaynakları, url: <http://www.dsi.gov.tr/toprak-ve-su-kaynaklari>

11. Muluk, Ç.B., Kurt, B., Turak, A., Türker, A., Çalışkan M.A., Balıkız, Ö., Gümrükçü, S., Sarıgül, G., Zeydanlı, U. 2013. Türkiye’de Suyun Durumu ve Su Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar: Çevresel Perspektif. İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği - Doğa Koruma Merkezi. url: http://www.dkm.org.tr/Dosyalar/Yayin-Dosya_RnF27jlq.pdf

12. DSİ, a.g.y.

13. Kurnaz, L., 2014. Droughts in Turkey, IPC-Mercator Policy Brief, Sabancı University, Türkiye, İstanbul. url: <http://ipc.sabanciuniv.edu/en/wp-content/uploads/2014/03/DROU-GHT-IN-TURKEY-Levent-Kurnaz.pdf>

14. DSİ a.g.y.

15. Türkeş, M., Acar, Z., 2010. Güney Marmara Bölümü’nün (Kuzey Batı Anadolu) klimatolojisi ile yağış ve akım değerlerinde gözlenen değişimler ve eğilimler. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi. V. 8(1).

16. Cosgrove, W. J., and F. R. Rijsberman. 2000. World Water Vision: Making Water Everybody’s Business. Earthscan Publications Ltd, 2000. p. 7. url: <http://www.worldwatercouncil.org/fileadmin/wwc/Library/WWVision/Chapter2.pdf>

17. Dünya Bankası Verileri. 2014. url: <http://data.worldbank.org/indicator/ER.H20.FWIN.ZS/countries/1W-TR?display=default>

18. Muluk vd., 2013., p 25.

19. A.g.y.

20. DSİ Faaliyet Raporu, 2013. url: <http://www.dsi.gov.tr/docs/stratejik-plan/dsi-2013-faaliyet-raporu.pdf?sfvrsn=2>.

Son erişim: 22-04-2015. s. 78

21. A.g.y.

22. Türkiye İstatistik Kurumu, 2014. Bitkisel Üretim Verileri

23. Türkiye İstatistik Kurumu, 2013. Organize Sanayi Bölgeleri Su, Atıksu ve Atık İstatistikleri, 2012. url: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16165>. Son erişim tarihi 22-04-2015

24. T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2014. Güncel Haberler: İçmesuyu Şebekelerinden kaynaklanan su kayıplarına sonE url: http://www.ormansu.gov.tr/osb/HaberDuyuru/guncelHaber/14-05-21/Içmesuyu_Şebekelerinden_Kaynaklanan_Su_Kayıplarına_SonE.aspx?sflang=tr

25. The United Nations World Water Development Report 2014: Water and Energy. Paris, UNESCO

26. Türkiye Elektrik İletim A.Ş. Genel Müdürlüğü, APK Dairesi Başkanlığı, 2009. Türkiye Elektrik Enerjisi 10 Yıllık Üretim Kapasite Projeksiyonu (2009 – 2018), 102pp, Ankara.

27. Türkiye İstatistik Kurumu, 2013. Nüfus Projeksiyonları, 2013 – 2075. url: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=15844>, son erişim tarihi: 22-04-2015; DSİ, a.g.y.

28. Muluk vd., 2013. p. 25

29. A.g.y.

- 30.** TÜSİAD. 2008. "Türkiye'de Su Yönetimi: Sorunlar ve Öneriler". İstanbul http://www.tusiad.org:7979/FileArchive/su_yonetimi.pdf
- 31.** T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2010. Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi 2010 – 2023. url: <http://www.csb.gov.tr/db/iklim/banner/banner592.pdf>
- 32.** DSI. 2009. Turkey Water Report. Ankara. url: http://www.dsi.gov.tr/english/pdf_files/TurkeyWaterReport.pdf
- 33.** Geothermal Energy Assosiation, 2012. Geothermal: International Market Overview Report. Washington DC, GEA.
- 34.** <https://www.wmo.int/media/?q=content/warming-trend-continues-2014>
- 35.** Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2014 Yılı İklim Değerlendirmesi, Şubat 2015, <http://www.mgm.gov.tr/FILES/iklim/2014-yili-iklim-degerlendirmesi.pdf>. Erişim Tarihi: 24 Nisan 2015
- 36.** HİDM, 5. Değerlendirme Raporu (IPCC, 5th Assessment Report), 2014, <https://www.ipcc.ch/report/ar5/> Erişim Tarihi: 20 Nisan 2015
- 37.** Enerji İşleri Genel Müdürlüğü 2014, 2013 yılı Enerji Denge Tablosu: <http://www.eigm.gov.tr/tr-TR/Denge-Tablolari/Denge-Tablolari>
- 38.** Enerji İşleri Genel Müdürlüğü 2014, 2013 yılı Enerji Denge Tablosu: <http://www.eigm.gov.tr/tr-TR/Denge-Tablolari/Denge-Tablolari>
- 39.** TÜİK: Türkiye Brüt Elektrik Enerjisi Üretiminin Birincil Enerji Kaynaklarına Göre Aylık Dağılımı 2013, http://www.tuik.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=1578

40. TÜİK, Net elektrik tüketiminin sektörlere göre dağılımı: www.tuik.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=1579
41. World Economic Outlook: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/01/>
42. Centre for European Policy Studies 2013, The Global Economy in 2030: <http://europa.eu/espas/pdf/espas-report-economy.pdf>
43. IEA, TUSİAD 2015 World Energy Outlook 2014 Raporu Özet Bulgular: http://www.tusiad.org/_rsc/shared/file/WorldEnergyOutlook2014.pdf
44. Enerji Bakanlığı 2014, Enerji Bakanlığı Strateji Planı
45. TEİAŞ 2011, Türkiye Elektrik Enerjisi 10 Yıllık Üretim Kapasite Projeksiyonu (2011-2020): <http://www.teias.gov.tr/YayinRapor/APK/projeksiyon/KAPASITEPROJEKSIYONU2011.pdf>
46. TEİAŞ 2014, Türkiye Elektrik Enerjisi 5 Yıllık Üretim Kapasite Projeksiyonu: <http://www.teias.gov.tr/YayinRapor/APK/projeksiyon/KAPASITEPROJEKSIYONU2014.pdf>
47. Özgür Gürbüz 2015: <http://www.yesilekonomi.com/kose-yazilari/ozgur-gurbuz/nukleer-santralların-gerekcesi-kalmadı>
48. ABD Enerji Bilgi İdaresi, Uluslar arası Enerji İstatistikleri: <http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/iedindex3.cfm?tid=92&pid=46&aid=2&cid=r3,r4,r5,&syid=2011&eyid=2011&unit=B-TUPUSDM>
49. <http://www.invest.gov.tr/tr-tr/sectors/Pages/Energy.aspx> ve Kalkınma Bakanlığı 2014, Yerli Kaynaklara Dayalı Enerji Üretim Programı Eylem Planı: <http://dap.gov.tr/yeniDosyalar/Kaynaklar/odop/17.pdf>

50. TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri, Ocak 2014; <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16070>
51. Kalkınma Bakanlığı 2014, Yerli Kaynaklara Dayalı Enerji Üretim Programı Eylem Planı: <http://dap.gov.tr/yeniDosyalar/Kaynaklar/odop/17.pdf>
52. TÜİK Haber Bülteni 2014, Seragazi Emisyon Envanteri, 2012: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16174>; Enerji Güvenliği ve Verimliliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu 2014; <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/zel%20htisas%20Komisyonu%20Raporlar/Attachments/252/Enerji%20G%C3%BCvenli%C4%9Fi%20ve%20Verimlili%C4%9Fi%20%C3%96zel%20%C4%B0htisas%20Komisyonu%20Raporu.pdf>
53. WWF Türkiye 2014, Türkiye'nin Yenilenebilir Gücü: <http://www.wwf.org.tr/?3640>
54. Dünya Bankası 2011, Türkiye'de Enerji Tasarrufu Potansiyelini Kullanmak: <http://siteresources.worldbank.org/TURKEY-EXTN/Resources/361711-1294661147811/TurkeyEE-tr.pdf>
55. http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/3f715c6cc2b110f_ek.pdf
56. TÜİK, 2015, Sanayi üretim istatistikleri, [Erişim tarihi: 27.04.2015]
57. Orman Genel Müdürlüğü 2013 yılı İstatistikleri, www.ogm.gov.tr
58. Simge Varol ve Ebru Başpınar, 2011, Maden İşletmelerinin Çevreye Etkisi , SDUGEO, Cilt:2 Sayı: 4 <http://edergi.sdu.edu.tr/index.php/sdugeo/article/viewFile/3140/2735>

TEMA Türkiye Erozyonla M¼cadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı

Çayır imen Sok. Emlak Kredi Blokları A-2 D:8 34330 Levent, İSTANBUL

T: 212 283 7816 (pbx) | F: 212 281 1132

tema.org.tr | tema@tema.org.tr